

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 11'2020

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

<https://doi.org/10.37634/efp.2020.11>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 21 від 17 листопада

2020 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 20.11.2020

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2020
© "Економіка. Фінанси. Право",
2020

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 11'2020

(issued from 1994)

ISSN 2409-1944

<https://doi.org/10.37634/efp.2020.11>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine of 02 July 2020 № 886 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine on September 24, 2020 № 1188 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine on 21 December 2017 № 353/10 (accounting and audit).

Certificate of registration of a series of KV № 21620-11520PR dated October 12 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's doi: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analytik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

Articles must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 21 dated November 17, 2020). Full or partial reprint of

the materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 20.11.2020

Format 60/84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office: 01001, Kyiv,
Khreshchatyk str., 44

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analytik", 2020
© "Economics. Finances. Law",
2020

Typography: LLC "International Business
Center"

Головний редактор

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України»

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бойко Антон Олександрович, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет

Величко Олена Георгіївна, радник першого віце-прем'єр міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України

Вережубова Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, Білоруський державний економічний університет

Герасимович Анатолій Михайлович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Головач Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, головний науковий співробітник Наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії

Криштопа Ірина Ігорівна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, вчений секретар Державного підприємства «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування»

Полякова Євгенія Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес) Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

Потишняк Олена Миколаївна, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., професор, ректор Вищого навчального закладу "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка», Академік Академії економічних наук України

Тринчук Віктор Вікторович, к.е.н., доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу Національного університету харчових технологій

Чижевська Людмила Віталіївна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і аудиту Державного університету «Житомирська політехніка», академік Академії економічних наук України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Балгимбекова Гульнара, к.ю.н., завідувач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління ПРАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"», Заслужений юрист України

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України, полковник поліції

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., проф., заслужений юрист України, академік Міжнародної академії безпеки та конфліктології

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Національної академії правових наук України

Мусін Куат Саніязданович, к.ю.н., старший викладач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили, академік Національної академії наук вищої освіти України

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету "Україна". Заслужений юрист України.

Яровий Анатолій Олександрович, к.ю.н., доцент, професор кафедри права публічного адміністрування Маріупольського державного університету, суддя у відставці

Відповідальний редактор: Поповецька-Демченко Леся Петрівна

Випусковий редактор: Туманян Анна Оганесівна

Editor-in-chief

Levchenko Valentyna Petrivna, Dr. Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine"

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Boiko Anton Oleksandrovych, PhD Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics Department, Sumy State University

Velychko Olena Heorhiivna, Advisor to the First Vice Prime Minister of Ukraine - Minister of Economic Development and Trade of Ukraine

Verezubova Tatyana Anatolevna, Dr. Economics, Professor, Head of the Department of Finances, Belarusian State Economic University

Evangelos Siskos, Dr. Economics, Professor, University of Western Macedonia

Herasymovych Anatolii Mykhailovych, Dr. Economics, Professor, Kyiv National Economic University after Vadym Hetman

Holovach Tetiana Anatoliivna, Dr. Economics, Professor, Chief Scientist of the Scientific Laboratory for Criminal Police of the Educational and Scientific Institute № 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv

Kryshchopa Iryna Ihorivna, Dr. Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation Department, Kyiv National Economic University after Vadym Hetman

Mantsevych Yurii Mykolaiovych, Dr. Economics, Associate Professor, Scientific Secretary of the State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development"

Pollakova Yevheniia Serhiivna, PhD Economics, Associate Professor of Finances and Banking Department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»

Potyshniak Olena Mykolaivna, Dr. Economics, Professor, Professor of the Production, Business and Management Department of the Kharkiv National Technical University of Agriculture after Petro Vasylenko

Prushkivskiy Volodymyr Hennadiiovych, Dr. Economics, Professor, First Vice-Rector of the Zaporizhia National Technical University

Tkachenko Serhii Anatoliiovych, Dr. Economics, Professor, Rector of the Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"», Academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine

Trynchuk Viktor Viktorovych, PhD Economics, Associate Professor of tourism and hotel business department, National University of Food Technology

Chyzhevska Liudmyla Vitaliivna, Dr. Economics, Professor, Professor of the Production, Professor of Accounting and Auditing Department, State University "Zhytomyr Polytechnic", Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine

Members of the editorial board of Law Sciences:

Balгимбекова Gulnara, PhD Law, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University after E.A. Buketov.

Holovach Volodymyr Volodymyrovych, PhD Law, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik", Honored Lawyer of Ukraine

Konstantinov Serhii Fedorovych, Dr. Law, Professor, Head of the Administrative Activity Department of the National Academy of Internal Affairs

Vasylynychuk Viktor Ivanovych, Dr. Law, Professor, Professor of the Operational and Investigating Department of the National Academy of Internal Affairs, Honored Lawyer of Ukraine, Colonel of the Police

Hlushkov Valerii Oleksandrovych, Dr. Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Academician of the International Security and Conflict Academy

Luts Volodymyr Vasylovych, Dr. Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Academician of National Academy of Law Sciences of Ukraine

Musin Kuat Saniiyazdanovych, PhD Law, Senior Lecturer of the constitutional and international law department, Karagandy State University after E.A. Buketov.

Ozerskyi Ihor Volodymyrovych, Dr. Law, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process Department of Black Sea National University after Petro Mohyla, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine

Frytskiy Yurii Olehovych, Dr. Law, Professor, Head of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines Department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University, Honored Lawyer of Ukraine

Yarovyj Anatolii Oleksandrovych, PhD Law, Professor of Law and Public Administration Department, Mariupol State University, retired judge

Managing editor: Popovetska-Demchenko Lesia Petrivna

Issue Editor: Tumanian Anna Ohanesivna

ЗМІСТ

Б.С. ШУЛЮК. Організаційно-інституціональне середовище розвитку фінансового механізму державно-приватного партнерства в Україні	6
О.П. РАДЧЕНКО, І.С. ПОДЛІСНЯК. Актуальні аспекти управління якістю у контексті поглиблення інтеграційних та глобалізаційних процесів	11
О.В. ПОШИВАЛОВА, П.М. ПРОШКІНА. Статистичний аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України	15
В.М. КРЕМЕНЬ, О.І. КРЕМЕНЬ, А.В. КРАВЧЕНКО. Теоретичні засади управління капіталом підприємства	19

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

А.О. ГЛОБА, В.І. ЦЮПРИК. Питання однорідності зустрічних вимог, виражених в різних валютах: теоретико-правовий аналіз	23
А.С. ТИЧИНІНА. Правосвідомість у цифровому суспільстві	30

ІСТОРІЯ АУДИТУ УКРАЇНИ

В.В. ГОЛОВАЧ. Практика – критерій істини. Без теорії практика сліпа	34
Г.В. СОЧИНСЬКА. Щасливі миттєвості аудитора	35
С.О. БАЛЧЕНКО. Час коли нам треба було щось запозичати вже пройшов, нам треба творити своє щастя власноруч і це можливо	37
А.М. ГЕРАСИМОВИЧ. На часі бухгалтерський інжиніринг, який зарекомендував себе у світі	39

CONTENTS

<i>B.S. SHULIUK</i> . Organizational and institutional environment of the development of the financial mechanism of public-private partnership in Ukraine	6
<i>O.P. RADCHENKO, I.S. PODLISNIAK</i> . Current aspects of quality management in the context of deepening integration and globalization processes	11
<i>O.V. POSHYVALOVA, P.M. PROSHKINA</i> . Statistical analysis of the social and economic development of Ukrainian regions	15
<i>V.M. KREMEN, O.I. KREMEN, A.V. KRAVCHENKO</i> . Theoretical principles of enterprise capital management	19
RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS	
<hr/>	
<i>A.O. HLOBA, V.I. TSIUPRYK</i> . Issues of similarity of counterclaims expressed in different currencies: theoretical and legal analysis	23
<i>A.S. TYCHYNINA</i> . Legal awareness in the digital society	30
HISTORY OF AUDIT IN UKRAINE	
<hr/>	
<i>V. HOLOVACH</i> . Practice is the criterion of truth. Practice is blind without theory	34
<i>H. SOCHYNSKA</i> . Auditor's happy moments.....	35
<i>S. BALCHENKO</i> . The time is over when we needed to borrow something, we need to create our own happiness and this is possible	37
<i>A. HERASYMOVYCH</i> . At present is the accounting engineering which has established itself in the world	39

ШУЛЮК

Богдана Степанівна
bohdanashulyuk@i.ua

УДК 336.13:336.64

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РОЗВИТКУ
ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА
В УКРАЇНІORGANIZATIONAL AND INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF THE
DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL MECHANISM OF PUBLIC-PRIVATE
PARTNERSHIP IN UKRAINEк. е. н., доцент,
Західноукраїнський
національний
університетDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.11.1>**SHULIUK Bohdana Stepanivna** – PhD in Economics, Associate Professor, West Ukrainian National University

У статті виокремлено інституційні підходи у сфері партнерських відносин держави й бізнесу. Визначено структуру організаційно-інституціонального середовища фінансового механізму державно-приватного партнерства. З'ясовано основні перешкоди для його ефективного розвитку. Аргументовано, що процес формування та функціонування такого середовища потребує не тільки фінансової підтримки, але й консультаційної та інформаційної допомоги. Це дасть змогу підвищити результативність діяльності органів та інституцій у сфері державно-приватного партнерства.

* * *

В статье выделены институциональные подходы в сфере партнерских отношений государства и бизнеса. Определена структура организационно-институциональной среды финансового механизма государственно-частного партнерства. Выяснено основные препятствия для его эффективного развития. Аргументировано, что процесс формирования и функционирования такой среды требует не только финансовой поддержки, но и консультационной и информационной помощи. Это позволит повысить результативность деятельности органов и учреждений в сфере государственно-частного партнерства.

* * *

Introduction. To ensure the proper functioning of the financial mechanism of public-private partnership, it is necessary to create an organizational and institutional environment. Without it, it is impossible to determine the most important vectors of development of this mechanism, as well as the benchmarks by which the formation and selection of the most effective economic and social institutions.

The purpose of the paper is to study the organizational and institutional aspects of the development of the financial mechanism of public-private partnership, to identify the main problems, as well as to justify measures to address them.

Results. The structure of the organizational and institutional environment of the financial mechanism of public-private partnership in Ukraine is outlined, which consists of: organizational and managerial, financial, scientific-expert and public environment. The first includes public authorities and local governments that form state and local policies in the field of public-private partnership, as well as monitor its implementation. The second includes financial institutions that facilitate the financing of investment projects that are not attractive enough for private business in terms of profitability and risk. The third includes research institutions, expert and consulting organizations, the purpose of which is to provide information and consulting services. The fourth includes civil society institutions, which should participate in the formation of the components of the financial mechanism of public-private partnership, as well as control the process of its functioning and the achievement of planned tasks by partners. It is argued that the development of the institutional environment of the financial mechanism of public-private partnership needs state support.

Conclusion. It is substantiated that the effectiveness of the financial mechanism of public-private partnership depends on the organizational and institutional environment, which clearly regulates the rights, responsibilities, sequence of actions reflected in coordinated legislation and allows to take into account the specific regional or sectoral characteristics of the country.

Ключові слова: фінансовий механізм, державно-приватне партнерство, організаційно-інституціональне середовище, інвестиційні проекти

Ключевые слова: финансовый механизм, государственно-частное партнерство, организационно-институциональная среда, инвестиционные проекты

Keywords: financial mechanism, public-private partnership, organizational and institutional environment, investment projects

ВСТУП

Для забезпечення належного функціонування фінансового механізму державно-приватного партнерства необхідним є створення організаційно-інституціонального середовища. Без нього неможливо визначити найважливіші вектори розвитку цього механізму, а також ті орієнтири, за якими відбувається формування і відбір найефективніших економічних і соціальних інститутів. Тому необхідним завданням є створення дієвої

системи органів та інститутів, які займатимуться питаннями державно-приватного партнерства.

Теоретико-концептуальні та практичні засади розвитку фінансового механізму розкрито у працях багатьох вітчизняних та закордонних вчених, зокрема: Л. Васечко, О. Василика, О. Вінник, Д. Задихайла, Н. Міяківа, О. Міщук, В. Опаріна, В. Оспіщева, В. Родіонової, О. Сиротюк, В. Федосова, О. Шаповалової та ін. Проте в економічній літературі бракує досліджень стосовно організаційно-інституціональних

аспектів розвитку фінансового механізму державно-приватного партнерства. З огляду на зазначене, тема статті є актуальною.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою статті є законодавчі й нормативно-правові акти України, ресурси мережі Інтернет та наукові публікації. Під час проведення дослідження використано системний підхід, методи аналізу та синтезу, порівняння та логічного узагальнення.

МЕТА статті полягає у дослідженні організаційно-інституціональних аспектів розвитку фінансового механізму державно-приватного партнерства, визначенні основних проблем, а також обґрунтуванні заходів для їх усунення.

РЕЗУЛЬТАТИ

На думку Д. Матвєєва [1, с. 78], в умовах сучасності виокремлюється два інституційні підходи у сфері партнерських відносин держави й бізнесу. Перший підхід представляє структурне пристосування інсти-

туційного середовища до встановлених цілей та пріоритетів економічної діяльності держави. Впровадження новітніх принципів, правил і норм здійснення державно-приватного партнерства відбувається в діючі інститути (Аргентина, Велика Британія, Канада, Сполучені Штати Америки, Японія, країни Європейського Союзу тощо). Другий – базується на формуванні інститутів «з нуля», які орієнтовані на ринкові засади господарської діяльності держави (країни, що знаходяться на пострадянському просторі або ж ті, що розвиваються).

Саме до останнього підходу належить Україна. Адже її інституційна база у сфері державно-приватного партнерства (далі – ДПП) тільки починає з'являтися на державному рівні, а на місцевому – взагалі відсутня. З огляду на це необхідним є виділення органів та інституцій, які здійснюють регулювання партнерських відносин держави й бізнесу. Загалом середовище, в якому вони функціонують, можна поділити на чотири групи (рис. 1).

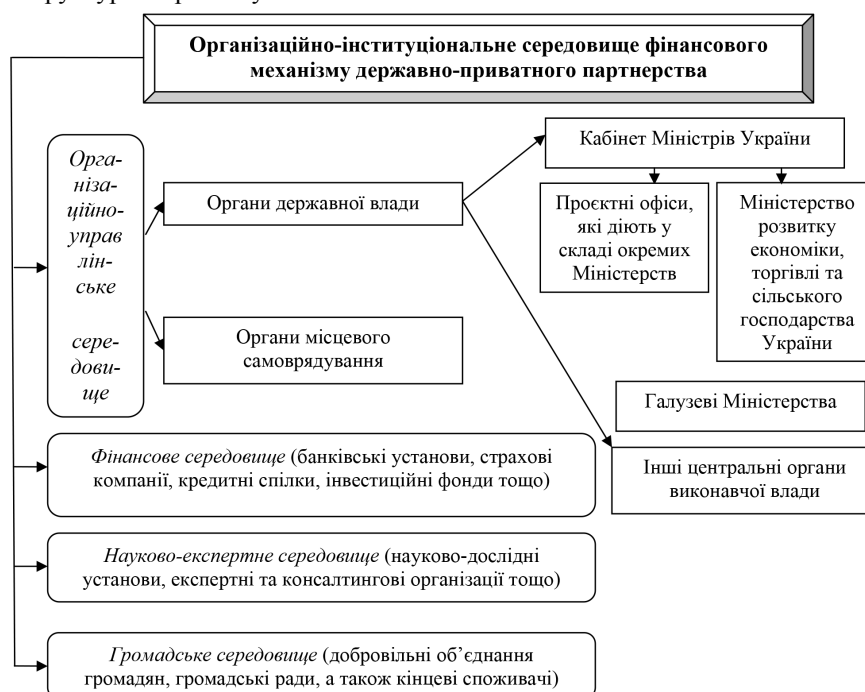

Рис. 1. Організаційно-інституціональне середовище фінансового механізму державно-приватного партнерства в Україні [побудовано автором]

До першої групи належать органи державної влади та місцевого самоврядування, що формують державну та місцеву політику у сфері державно-приватного партнерства, а також здійснюють контроль за її реалізацією.

Провідну роль у прийнятті концептуальних рішень для співробітництва між органами державної влади та бізнес-структурами на договірних засадах відіграє Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади. У процесі здійснення державно-приватного партнерства він бере участь не тільки як державний партнер, а й орган, що координує функціонування фінансового механізму ДПП, зокрема за допомогою прийняття правових норм, встановлення обов'язкових правил, умов та організаційних аспектів здійснення партнерських відносин держави й бізнесу. Свої ж контрольні функції Уряд реалізує через спеціально

уповноважений орган – Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

Оскільки зазначений уповноважений орган функціонує в системі органів виконавчої влади, то йому притаманні функції, характерні управлінській діяльності. Досліджуючи згадані функції, В. Авер'янов класифікує їх відповідно до основоположного принципу – цільової спрямованості, направленої на забезпечення суспільно необхідних потреб [2, с. 262]. А тому науковець стверджує, що до їхнього складу мають входити: ціленаправлені (прогнозування, планування), ресурсозабезпечувальні (формування та використання фінансових ресурсів, фінансове заохочення, трудовий потенціал), організаційно-регулюючі (організація, регулювання, координація, контроль), трансформаційні (інноваційний розвиток, раціоналізація, оптимізація, удосконалення, реорганізація тощо) функції.

На практиці вищезазначені функції є взаємопов'язані, однак виконуються різними органами виконавчої влади. Так, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України розробляє державну економічну політику й несе відповідальність за розвиток державно-приватного партнерства. Цей орган здійснює нормативно-методичне та консультативно-інформаційне регулювання фінансового механізму ДПП на центральному та місцевому рівнях (за визначеними регіонами чи видами економічної діяльності), координує діяльність центральних органів влади у процесі реалізації проєктів державно-приватного партнерства, проводить моніторинг ефективності та результативності діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування стосовно ДПП. Отже, уповноважений орган у сфері державно-приватного партнерства здійснює здебільшого організаційно-регулюючі функції.

Важлива регулююча роль у досліджуваній сфері належить галузевим Міністерствам – Міністерству фінансів України, Міністерству освіти й науки України, Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства тощо; проєктним офісам, що діють як спеціальні структурні одиниці у складі окремих центральних органах виконавчої влади (Міністерства інфраструктури України, Міністерства юстиції України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України); а також іншим органам державної влади. Зазначені органи беруть участь у розробленні та впровадженні нормативно-правових документів, управлінні проєктами державно-приватного партнерства.

Проте діяльність органів державної влади у сфері здійснення ДПП є несистемною належним чином не координується уповноваженим органом, а їх функції та повноваження закріплені в різних нормативно-правових актах, які не узгоджені між собою.

До тієї ж групи відносять місцеві органи влади, котрі забезпечують формування та реалізацію фінансового механізму ДПП на місцях. Водночас діяльність цих органів здійснюється в умовах певних обмежень та можливостей, зокрема відсутності сприятливого інвестиційного клімату в деяких регіонах, нестачі знань та досвіду в процесі здійснення ДПП, пасивності громадської підтримки місцевих ініціатив відносно співпраці з бізнесом.

Основною перешкодою розвитку фінансового механізму ДПП на місцевому рівні, є те, що бракує методично підготовлених фахівців у сфері інвестиційної діяльності. За словами А. Павлюк і Д. Ляпіна, діяльність працівників «спрямована насамперед на перерозподіл бюджетних коштів, виділених на інвестиційну діяльність, а не на створення сприятливих умов для залучення приватного капіталу в реальний сектор економіки» [3, с. 42]. Враховуючи некомпетентність службового персоналу стосовно розроблення й реалізації інвестиційних проєктів на засадах державно-приватного партнерства, актуальною є співпраця місцевих органів влади із суб'єктами підприємницької діяльності, фінансові можливості та практичний досвід яких сприятимуть соціально-економічному розвитку відповідної території.

Якщо інституції першої групи здійснюють регулювання партнерських відносин держави й бізнесу, то інституції другої групи – фінансові інститути розвитку – сприяють фінансовому забезпеченню такої співпраці. Їх характерними ознаками є наявність визначених стратегічних цілей, які мають визначальну роль під час оцінки ефективності проєктів ДПП, прийнятті рішень про доцільність їх фінансової підтримки, а також орієнтація на наявність мультиплікативного ефекту від вкладених інвестицій. Фінансові інститути сприяють фінансуванню інвестиційних проєктів, які недостатньо привабливі для приватного бізнесу з погляду співвідношення дохідності та ризику. Здебільшого це стосується інфраструктурних проєктів, які пов'язані з розвитком енергетики, транспорту, соціальної сфери. До них відносять: банківські установи, страхові та лізингові компанії, кредитні спілки, інвестиційні й пенсійні фонди, довірчі товариства тощо.

Основні цілі та завдання створення фінансових інститутів закріплені у нормативно-правових актах і корпоративних документах (стратегії, положення, інструкції, методичні розробки). У цих документах викладені загальні положення, що стосуються діяльності інститутів, принципи відбору та фінансування проєктів, процедури інвестування тимчасово вільних коштів, форми контролю та нагляду за їх діяльністю. Однак поза увагою залишаються визначення та застосування критеріїв оцінки ефективності їх функціонування.

Попри те, що в Україні функціонує безліч видів фінансових інститутів, їх формування має стихійний характер, відбувається без цілісної концепції розвитку довгострокових пріоритетів країни, що негативно позначається на ефективності діяльності стосовно інвестування вітчизняної економіки. Тому необхідним є здійснення оцінювання сучасного стану функціонування фінансових інститутів задля виявлення наявних проблем та визначення напрямів їх вирішення, що дасть змогу покращити подальшу діяльність інститутів. Однак оцінка результативності та ефективності функціонування фінансових інститутів в Україні до теперішнього часу не тільки не впроваджена у вітчизняну практику, але й не знайшла переконливого теоретико-концептуального вирішення.

Тому принципового значення набуває розроблення методики оцінювання діяльності фінансових інститутів з метою встановлення їх спроможності співпрацювати з державою стосовно реалізації інвестиційних проєктів на засадах ДПП. Основними показниками для проведення такої оцінки є:

1) наявність достатньої фінансової бази та практичного досвіду реалізації інвестиційних проєктів у певних сферах економіки;

2) досягнуті економічні показники діяльності (економічність, прибутковість, рентабельність тощо з урахуванням галузевої специфіки та організаційно-правових форм фінансових інститутів),

3) результати впливу діяльності фінансових інститутів на зміну національних і територіальних показників соціально-економічного розвитку тощо.

Вищезазначене вказує на те, що результативність діяльності фінансових інститутів мусить оцінюватися

з урахуванням впливу реалізованих ними інвестиційних проєктів на соціально-економічний розвиток країни та її регіонів, параметри якого мають свідчити про економічне зростання й покращення соціального благополуччя населення.

Попри вдосконалення формування й функціонування фінансових інститутів, особливу увагу необхідно приділити нефінансовим інститутам розвитку (технопаркам, промисловим паркам, бізнес-інкубаторам, техніко-впроваджувальним, промислово-виробничим та туристично-рекреаційним особливим економічним зонам тощо). Їхніми завданнями є створення умов для підприємницької діяльності, зокрема надання фінансових ресурсів бізнесу, спеціалізованих інформаційних, консультаційних та посередницьких послуг у тих сферах, де подібні послуги відсутні або слабо розвинені.

Інститути розвитку (як фінансові, так і нефінансові) мають стати одним із найдієвіших інструментів розвитку фінансового механізму державно-приватного партнерства, виконуючи роль каталізатора приватних інвестицій у розвиток пріоритетних галузей економіки та сфер соціальної інфраструктури, сприяючи підвищенню ефективності використання бюджетних ресурсів.

Вагоме значення в інституційному забезпеченні фінансового механізму ДПП займає науково-експертне середовище. Ще у 2003 р. з метою надання інформаційно-консультаційних послуг у сфері житлово-комунального господарства при Міністерстві регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства створено підприємство державної форми власності «Центр розвитку державно-приватного партнерства». Здебільшого його функції полягали в стимулюванні міст України до залучення вітчизняних та іноземних інвестицій на засадах державно-приватного партнерства задля підвищення якості надання житлово-комунальних послуг суспільству.

Згодом у 2010 р. віцепрезидентом Національної Академії наук України, академіком В. Гейцем засновано «Український центр сприяння розвитку публічно-приватного партнерства». Як зазначила Н. Філіпова, метою створення цієї невідприємницької організації була реалізація наступних напрямів діяльності: організаційних, інформаційних, науково-методичних і правових [4, с. 28].

Окрім того, у 2014 р. в Україні за підтримки Американської торговельної палати створено «Експертний центр із державно-приватного партнерства та інфраструктури», діяльність якого спрямована на здійснення технічної експертизи стану інфраструктури, а також сприяння розвитку партнерських відносин держави і приватного сектору задля її модернізації.

З огляду на це, процес формування та функціонування фінансового механізму ДПП потребує не тільки фінансової підтримки, але й консультаційної та інформаційної допомоги. Тому створення відповідних інституцій сприятиме координації діяльності учасників партнерства, виробленню методології та методики побудови моделі згаданого механізму з урахуванням успішного світового досвіду в цій сфері діяльності.

Ознакою гармонійності інституційного середовища є наявність інститутів громадянського суспільства. Адже добровільні громадські об'єднання як за-

цікавлені сторони у модернізації економічної сфери та соціальної інфраструктури, мають брати участь у формуванні складових фінансового механізму державно-приватного партнерства, а також контролювати процес його функціонування й досягнення запланованих завдань партнерами. Це дасть змогу врахувати суспільні цінності та пріоритети у процесі здійснення ДПП, забезпечити прозорість та гласність партнерських відносин держави й бізнесу. У вітчизняній практиці така взаємодія здебільшого представлена участю громади, експертів, аналітиків, науковців у проведенні громадських слухань, наукових семінарів та круглих столів, присвячених виробленню пропозицій для розвитку згаданого механізму в Україні.

Проте конструктивна співпраця між інститутами громадянського суспільства, державою та приватним сектором законодавчо неврегульована. Бракує нормативних документів, які б регламентували порядок їх утворення, діяльності, взаємовідносин з учасниками ДПП, здійснення моніторингу результатів діяльності, а також повноваження в прийнятті рішень тощо.

Окрім того, на думку Д. Засімова, «громадянське суспільство стурбоване відсутністю довгострокових намірів держави: видаткова частина державних бюджетів планується на 1–3 роки, а проєкти ДПП розраховуються на 5–30 років» [5, с. 43]. У зв'язку з цим науковець вважає, що держава не може гарантувати успішну реалізацію проєктів ДПП, зумовлюючи недовіру та пасивність участі інститутів громадянського суспільства у цьому процесі. Це потребує застосування таких адміністративно-правових засобів державного управління, як забезпечення прозорості ведення діяльності, публічне звітування, посилення відповідальності за невиконання зобов'язань партнерами.

Ефективність взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства, як рівноправних партнерів, безпосередньо залежить від прийняття єдиного нормативно-правового акта і вдосконалення методичного забезпечення їхньої співпраці у сфері ДПП. Це дасть змогу інтегрувати суб'єктів громадянського суспільства у життєдіяльність держави, знизити соціальне напруження й негативне ставлення до громадянського суспільства з боку держави за рахунок його участі у вирішенні соціально-економічних проблем.

Отже, розвиток інституційного середовища фінансового механізму ДПП передбачає здійснення державою певних заходів, зокрема:

- 1) встановлення чіткої структури органів державної й місцевої влади у сфері ДПП із визначеними функціями та повноваженнями;
- 2) залучення незалежних експертів до процесу прийняття рішень;
- 3) створення спеціалізованих освітніх структур для підвищення кваліфікації державних службовців у плані вибору фінансових форм, методів та інструментів здійснення державно-приватного партнерства;
- 4) законодавче закріплення структури та основ діяльності фінансових та нефінансових інститутів розвитку у сфері партнерських відносин держави й суб'єктів підприємницької діяльності;
- 5) покращення співпраці органів державної чи місцевої влади з інститутами громадянського суспільства;
- 6) розроблення методичного забезпечення здійс-

нення моніторингу та контролю за функціонуванням інститутів у сфері державно-приватного партнерства на центральному та місцевому рівнях, встановлення якісних і кількісних показників для оцінювання результатів їх діяльності.

ВИСНОВКИ

Отже, ефективність функціонування фінансового механізму ДПП залежить від організаційно-інституційного середовища, яке чітко регулює права, обов'язки, послідовність виконання дій, відображених у скоординованих законодавчих положеннях і дає можливість враховувати специфіку регіональних чи галузевих особливостей розвитку країни. Об'єктивною основою його результативності є формування й розвиток інститутів, завдяки яким забезпечується консолідація матеріальних і фінансових ресурсів, відбувається рівномірний розподіл економічних ризиків.

Список використаних джерел

1. Матвеев Д.Б. Государственно-частное партнерство: зарубежный и российский опыт. СПб: Наука, 2007. 120 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: у 2 т. / під. ред. В.Б. Авер'янова. Київ: Юридична думка, 2004. Т. 1: Загальна частина 584 с.
3. Павлюк А.П., Ляпін Д.В. Державно-приватне партнерство як механізм активізації інвестиційної діяльності в Україні. *Стратегічні пріоритети: науково-аналітичний щоквартальний збірник Національного інституту стратегічних досліджень*. 2012. № 3 (24). С. 38–45.

4. Філіпова Н.В. Регулювання державно-приватного партнерства в Україні. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2014. № 4 (24). С. 26–33.

5. Засимов Д.М. Взаимодействие государства и институтов гражданского общества в реализации экономической функции Российского государства. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. 2013. № 7 (33). Ч. II. С. 41–43.

References

1. Matveev D. B. Public-private partnership: foreign and Russian experience. Saint Petersburg: Nauka, 2007. 120 p. (in Russian)
2. Administrative law of Ukraine. Academic course: in 2 vol. / ed. V.B. Averianov. Kyiv: Yurydychna Dumka, 2004. Vol. 1: General part. 584 p. (in Ukrainian)
3. Pavliuk A.P., Liapin D.V. Public-private partnership as a mechanism for intensifying investment activity in Ukraine. *Strategic priorities: scientific-analytical quarterly collection of the National Institute for Strategic Studies*. 2012. № 3 (24). pp. 38–45 (in Ukrainian)
4. Filipova N.V. Regulation of public-private partnership in Ukraine. *Scientific Bulletin of ChDIEU*. 2014. № 4 (24). pp. 26–33 (in Ukrainian)
5. Zasimov D.M. Interaction between the state and civil society institutions in the implementation of the economic function of the Russian state. *Historical, philosophical, political and legal sciences, cultural studies and art history. Questions of theory and practice*. 2013. № 7 (33). Part II. pp. 41–43 (in Ukrainian)

РАДЧЕНКО
Олександр Петрович
rap_1@ukr.net

УДК 330.34

ПОДЛІСНЯК
Іван Сергійович

**АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ
ЯКІСТЮ У КОНТЕКСТІ ПОГЛИБЛЕННЯ
ІНТЕГРАЦІЙНИХ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ**

**CURRENT ASPECTS OF QUALITY
MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF
DEEPENING INTEGRATION AND
GLOBALIZATION PROCESSES**

к.е.н., доцент, Одеський
національний університет ім.
І.І. Мечникова

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.11.2>

студент, Одеський національний
університет ім. І.І. Мечникова

RADCHENKO Oleksandr Petrovych – PhD in Economics, Associate Professor, Odesa National University after I.I. Mechnykov

PODLISNIAK Ivan Serhiiovych – student, Odesa National University after I.I. Mechnykov

У статті досліджено та обґрунтовано необхідність запровадження системного підходу до раціонального управління якістю як ключового елемента сучасної, ефективної та дієвої системи управління суб'єктом господарювання, з метою покращення фінансово-економічних результатів шляхом виробництва більш високоякісної продукції. Основні системні процеси управління якістю та алгоритм їх втілення розглядаються як надважливі елементи організаційно-економічного механізму функціонування суб'єкта підприємницької діяльності в умовах впливу чинників глобалізації. Здійснено аналіз контролю якості продукції як окремої функції бізнес-процесів управління, ціллю якого є підвищення конкурентоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності. Окреслено найбільш привабливі напрями функціонування підприємства стосовно управління якістю продукції в умовах глобалізації. Обґрунтовано короткострокові та довгострокові цілі подальшого розвитку суб'єкта підприємницької діяльності та окреслено шляхи їх досягнення.

* * *

В статье исследованы и обоснована необходимость введения системного подхода к рациональному управлению качеством как ключевого элемента современной, эффективной и действенной системы управления предприятием, с целью улучшения финансово-экономических результатов за счет производства более качественной продукции. Основные системные процессы управления качеством продукции и алгоритм их реализации рассматриваются как элементы организационно-экономического механизма функционирования субъекта предпринимательской деятельности в условиях воздействия факторов глобализации. Осуществлен анализ контроля качества продукции в виде отдельной функции бизнес-процессов управления, целью которого является повышение конкурентоспособности субъекта предпринимательской деятельности. Определены привлекательные направления функционирования предприятия по управлению качеством продукции в условиях глобализации. Обоснованно краткосрочные и долгосрочные цели дальнейшего развития субъекта предпринимательской деятельности и намечены пути их достижения.

* * *

The paper examines and substantiates the need to introduce a systematic approach to rational quality management as a key element of a modern, efficient and effective management system of the business entity, in order to improve financial and economic results through the production of higher quality products. The main system processes of product quality management and the algorithm of their implementation are considered as the most important elements of the organizational and economic mechanism of functioning of the business entity in the context of globalization. It was determined that in the European integration processes of the quality management system able to ensure the formation of not only a competitive advantage, but also sustainable development. The analysis of product quality control as a separate function of business management processes, the purpose of which is to increase the competitiveness of the business entity. The most attractive directions of functioning of the enterprise concerning management of quality of production in the conditions of globalization are outlined. The short-term and long-term goals of further development of the business entity are substantiated and the ways of their achievement are outlined. In European countries, the quality management system integrated with the concept of corporate responsibility, thus ensuring not only profit, but also to increase the social and economic well-being of the population. The last decade is characterized by the introduction of the integrated quality management systems based on international standards of quality. This allows for a certain number of both internal and external competitive advantage. Maintaining high competitiveness by improving quality is of paramount importance and becomes a decisive factor in the commercial success of the enterprise in the context of globalization.

Ключові слова: якість, конкурентоспроможність, глобалізація, інтеграція, ефективність, управління процесами

Ключевые слова: качество, конкурентоспособность, глобализация, интеграция, эффективность, управление процессами

Keywords: quality, competitiveness, globalization, integration, efficiency, process management

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що в умовах впливу глобалізаційних чинників на соціально-економічні умови розвитку підприємств пит-

ання якості постає особливо гостро. Результати багаторічних досліджень засвідчують, що ефективна та досконала система управління якістю є саме тим джерелом, яке дає змогу формувати не тільки конкуренто-

спроможність отриманої продукції, але й створювати конкурентні переваги суб'єкта підприємницької діяльності загалом, особливо в умовах здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Якість продукції та організаційно-економічних процесів є запорукою підвищення рівня життя населення, економічної, соціальної та екологічної безпеки, а також головним інструментом забезпечення сталого розвитку.

Пошук нових та вдосконалення наявних підходів до управління якістю продукції дали можливість накопичити та виокремити певний досвід, який підтверджує необхідність комплексного, системного підходу до управління якістю як до важливої складової сучасного менеджменту – ефективної системи управління підприємством, спрямованої на зростання його виробничої та організаційної ефективності.

МЕТА дослідження полягає насамперед у визначенні теоретичних та методичних поглядів, обґрунтуванні методології сучасної стратегії забезпечення якості та розробленні ефективних механізмів впливу на неї. Вибір основного напрямку забезпечення розвитку системи якості, передусім, вимагає розроблення дієвого механізму трансформації системи управління та контролю загалом.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті використано загальнонаукові й спеціальні методи дослідження. Фундаментальною основою управління якістю з позиції теорії та методології є різноманітні тематичні джерела навчальної, монографічної, наукової та періодичної літератури вітчизняних та закордонних авторів.

Крім того, у процесі дослідження використані такі методи, як: метод спостереження, метод групування, методи аналізу та синтезу, монографічний метод, індексний аналіз, діалектичний метод, метод порівняння, метод динамічних рядів, метод кореляційно-регресивного аналізу, методи індукції та дедукції, метод узагальнення тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Природний ресурсний потенціал національної економіки і стрімка трансформація умов ведення бізнесу з посиленням конкурентної боротьби між суб'єктами підприємницької діяльності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, спонукає до невідкладного перегляду пріоритетів на користь запровадження меха-

нізму системного підтримання вдосконалення якості.

Теоретичним і практичним аспектам управління якістю приділяло увагу широке коло науковців, як вітчизняних, так і закордонних, серед яких особливої уваги заслуговують такі як: С. Бандура, Ю. Бібік, А. Булатов, Е. Векслер, В. Гиссин, О. Грішнова, У. Демінг, Дж. Джуран, Ю. Койфман, Ф. Кросбі, В. Лапідус, В. Момот, В. Огвоздін, Р. Пірсінг, Л. Стиренко, Д. Харрінгтон, О. Чала, Р. Шонбергер, У. Шухарт та ін. Однак це питання залишається актуальним і досі та викликає жваві дискусії серед науковців.

На сучасному етапі розвитку національної економіки будь-якої країни одним із пріоритетних стратегічних напрямів як сфери виробництва, так і сфери обслуговування є забезпечення якості організаційно-виробничих процесів, системи управління і як наслідок якості отриманих товарів чи послуг.

Для досягнення оптимального рівня якості продукції слід досягти найбільш прийняттого співвідношення між чинниками й умовами, які впливають на якість. Усі вони діють як ізольовано, так і у взаємодії між собою, як на певних стадіях життєвого циклу продукції, так і на кількох.

На якість впливають різні чинники на всіх стадіях життєвого циклу продукції: під час проектування, у процесі виробництва й експлуатації, збуту та подальшого сервісного обслуговування тощо (рис. 1).

На всі виробничі процеси впливають різні чинники, які можуть призвести до відхилень процесів від поставленої мети. Управління процесами необхідне для уникнення або зменшення впливу таких змін на кінцевий результат [11].

Найбільш вагомим та унікальним чинником, що впливає на підвищення конкурентоспроможності, є система управління якістю продукції що діє. Це обумовлено насамперед тим фактом, що якість, поряд із ціною, гарантіями, термінами постачання та сервісом, є найбільш вагомим складником конкурентоспроможності продукції [2].

Серед основних причин незадовільного стану розвитку національної економіки необхідно виділяти не тільки наявність кризових явищ і слабого інноваційного прогресу [3], а й необхідність створення та динамічного втілення нових механізмів забезпечення якості й конкурентоспроможності як продукції, так і підприємств (рис. 2).

Рис. 1. Чинники забезпечення якості суб'єктів підприємницької діяльності в умовах глобалізації

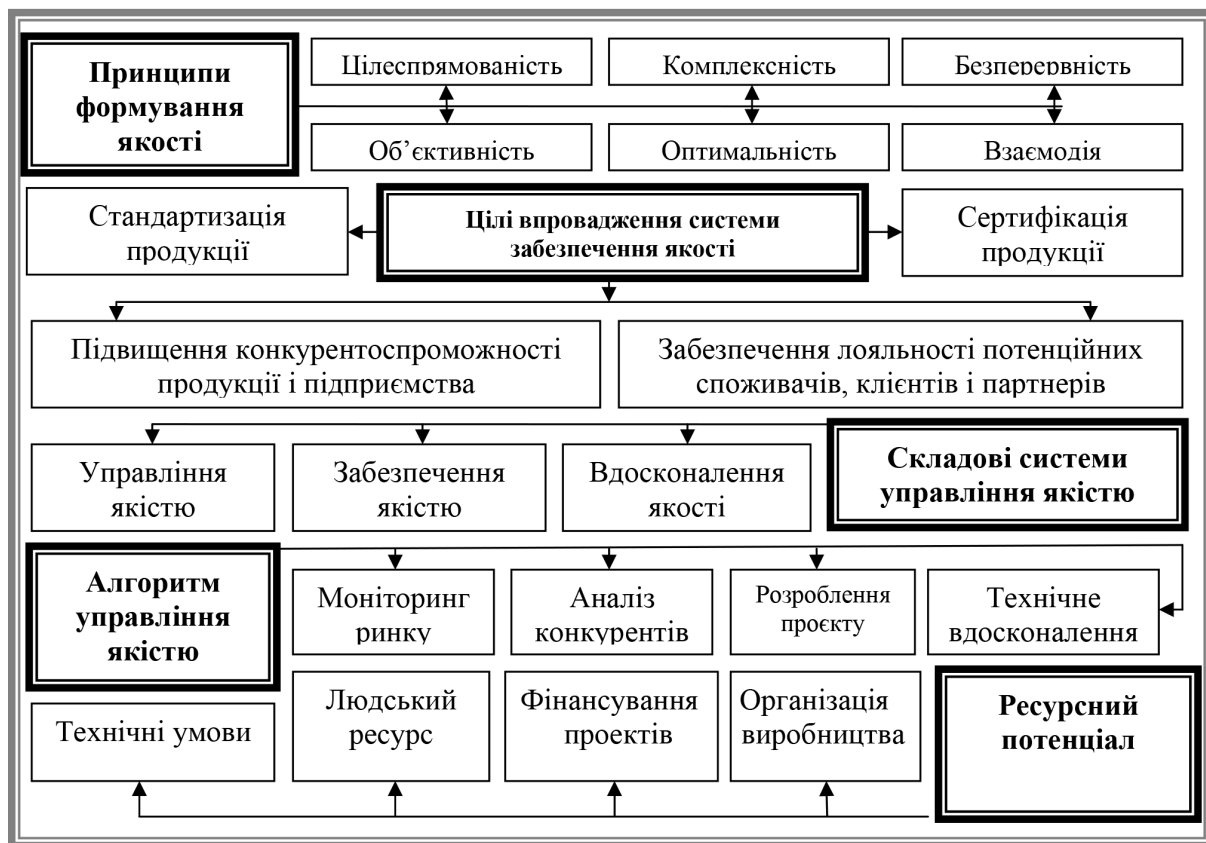

Рис. 2. Механізм забезпечення розвитку системи управління якістю

На сьогодні найбільш привабливими галузями, що особливо динамічно розвиваються, є галузі аграрного сектору, тому питання забезпечення якості продукції цих підприємств стоїть досить гостро. Задля розв'язання цієї проблеми необхідно на рівні держави запровадити стандарти якості харчової продукції, які будуть відповідати вимогам міжнародних аналогів. Отже, це дасть можливість вирівняти торговельний баланс, зменшивши обсяг імпорту, унеможливити надходження в Україну неякісних дешевих продуктів харчування та сприяти підвищенню якості національних продуктів, конкурентоспроможних імпортом. Так, дотримання стандартів якості продовольчої продукції аграрного сектору національної економіки передбачено міжнародними зобов'язаннями, що підтверджено після підписання Угоди щодо Асоціації України та ЄС, де передбачено максимальну адаптацію національної системи технічного регулювання до моделі ЄС. Ця система має забезпечити вихід на ринок високоякісної продукції, гарантувати забезпечення споживачів безпечними продуктами харчування. Система технічного регулювання включає в себе обов'язкові вимоги до безпеки харчової продукції. А отже, Україна має всі підстави досягти наближення національної нормативно-правової бази до вимог ЄС, з максимальною гармонізацією системи технічного регулювання, з метою спрощення просування харчової продукції АПК на європейський продовольчий ринок.

З метою реалізації більш тісних економічних взаємовідносин у системі товарообміну між Україною та ЄС постає питання контролю якості харчових продуктів, де основна роль відводиться системі технічного регулювання, адаптація якої передбачає здійснення та-

ких кроків [4, с. 143–145]:

1. Аналіз національної законодавчої бази – на цьому етапі необхідно передусім виявити наявні суперечності між законодавством ЄС та України, у сфері регулювання виробництва харчових продуктів, та особливо акцентувати увагу на посиленні відповідальності виробників харчової продукції за порушення нормативних вимог до їх якості та безпеки, а також забезпечити доступність інформації для споживачів відносно вмісту цих продуктів.

2. Гармонізація стандартів якості – тобто адаптація національних стандартів до стандартів якості, прийнятих в ЄС, у результаті якої з державного бюджету регулярно виділяються кошти на виконання робіт зі стандартизації в АПК України.

3. Впровадження технічних регламентів, яке передбачає розроблення нормативно-правових актів, де мають бути зазначені способи виробництва продукції, її складники та їх характеристика тощо.

4. Ринковий нагляд із боку держави за обов'язковим дотриманням стандартів якості продукції, де насамперед основна увага має приділятися забезпеченню високого рівня захисту інтересів та безпеки споживачів.

ВИСНОВКИ

Процес гармонізації та наближення законодавчо-нормативної бази України до відповідної бази ЄС та переформатування механізму державного нагляду та контролю за дотриманням обов'язкових вимог має забезпечити світове визнання національної системи технічного регулювання, що дасть можливість просування української аграрної продукції на ринок, найперше ЄС, а це дасть можливість безперешкодного екс-

порту продукції до решти країн світу.

Список використаних джерел

1. Акіпова В.Г. Аналіз процесу управління якістю продукції на підприємствах і в організаціях. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 2. С. 9–12.
2. Покариніна А.С. Концептуальні підходи до управління якістю продукції на вітчизняних підприємствах. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. Вип. 3 (50). Ч. 2. С. 71–75.
3. Редкін О.В. Організація будівництва (основний курс у 3-х частинах). Полтава.: ПолтНТУ. 2015. 635 с.
4. Імплементція Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості: наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця та чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». К., 2016. 184 с.
5. Лукашевич В.М. Глобалістика. Львів. Новий Світ-

2000, 2005. 440 с.

References

1. Akopova V.H. Analysis of the product quality management process in enterprises and organizations. *Bulletin of socio-economic research*. 2012. pp. 9–12. (in Ukrainian).
2. Pokarynina A.S. Conceptual approaches to product quality management at domestic enterprises. *Bulletin of socio-economic research*. 2013. Part 2. pp. 71–75. (in Ukrainian).
3. Redkin O.V. Construction organization. Poltava: PoltNTU, 2015. 635 p. (in Ukrainian).
4. Implementation of the EU-Ukraine Association Agreement: Economic Challenges and New Opportunities: Scientific Report / ed. V.M. Heiets, T.O. Ostashko. Kyiv, 2016. 184 p. (in Ukrainian)
5. Lukashevych V.M. Globalistics. Lviv: Novyi Svit-2000», 2005. 440 p. (in Ukrainian).

ПОШИВАЛОВАОлена Володимирівна
elenaposhivalova1956@gmail.com

УДК 620.92:338.45

ПРОШКІНА

Поліна Миколаївна

**СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ****STATISTICAL ANALYSIS OF THE
SOCIAL AND ECONOMIC
DEVELOPMENT OF UKRAINIAN
REGIONS**к.фіз.-мат.н., доцент, Дніпровський
національний університет імені Олеся
ГончараDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.11.3>студентка, Дніпровський
національний університет
імені Олеся Гончара**POSHYVALOVA Olena Volodymyrivna** – PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor, Dnipro National University after Oles Honchar**PROSHKINA Polina Mykolaivna** – student, Dnipro National University after Oles Honchar

У роботі розглянуто особливості здійснення статистичного аналізу соціально-економічного розвитку регіонів України. Запропоновано в якості основної характеристики використовувати інтегральний показник соціально-економічного становища суб'єктів України. Для побудови узагальненого показника використані дані державної статистики. Ранжування і кластеризація регіонів країни за відібраними показниками дають змогу більш точно визначити найбільш розвинені. На основі кореляційного та регресійного аналізу побудована багатовимірною нелінійною моделлю прогнозування рівня доходів населення України.

* * *

В работе рассмотрены особенности осуществления статистического анализа социально-экономического развития регионов Украины. Предложено в качестве основной характеристики использовать интегральный показатель социально-экономического положения субъектов Украины. Для построения обобщающего показателя использованы данные государственной статистики. Ранжирование и кластеризация регионов страны по отобранным показателям позволяют более точно определить наиболее развитые. На основе корреляционного и регрессионного анализа построена многомерная нелинейная модель прогнозирования уровня доходов населения Украины.

* * *

The issue of the country's socio-economic development and analysis of its dynamics arises within the context of the transition to a market economy. The aim of the research is to consider the state of socio-economic development of the regions of Ukraine on the basis of the generalized multicriteria indicator, cluster analysis, as well as the multidimensional nonlinear regression model. To trace the presence of differentiation in the socio-economic development of the regions of Ukraine is especially important. The analysis implemented in the Thesis covers the widest range of indicators of the socio-economic condition of the regions of the country. An integral indicator of the socio-economic condition of the subjects of Ukraine has been offered as the main characteristic. The state statistical data have been used to construct a generalizing indicator. Ranking, as well as clustering of the country regions according to the selected indicators, makes it possible to more accurately determine which of them are the most developed. A multidimensional nonlinear model for forecasting the level of income of the Ukrainian population has been constructed on the basis of correlation and regression analysis. Conducting a comparative assessment of the socio-economic development of Ukrainian regions using integral indicator methods and cluster analysis, made it possible to identify a group of regions of Ukraine with a similar combination of feature values, as well as to determine the place and role of each of them in the national economy. This is of great importance for the development of the most crucial target programs for the economy, investment directions, and state support of lagging regions. The correlation regression model constructed has made it possible to identify the factors of the greatest impact on the change of population income levels, to determine the absolute and relative influence of the factors on the output indicators, and also to provide a reliable estimate of the future level of the output indicator, taking into account various conditions of the country's socio-economic development.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, узагальнюючий показник, ранжування, кластеризація, багатовимірною нелінійною моделлю прогнозування

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, обобщающий показатель, ранжирование, кластеризация, многомерная нелинейная модель прогнозирования

Keywords: social and economic development, publicity indicator, ranking, clustering, multidimensional nonlinear forecasting model

ВСТУП

В умовах фінансової кризи постає питання соціально-економічного розвитку країни та аналізу її динаміки. Особливо важливо простежити наявність диференціації соціально-економічного розвитку регіонів в Україні.

Соціально сферу можна назвати однією з основних підсистем економіки. Стан її галузей відбивається на кожній людині, визначає якість життя – формує так звані «людський капітал». Велике значення у формуванні людського капіталу відіграє відтворення трудових ресурсів.

Одним з основних чинників впливу на умови жи-

ття людей є соціальна сфера, тому на сьогодні питання аналізу структури та статистики витрат і доходів соціальної сфери вельми актуальним.

Значна частина аналітиків визначає, що забезпечення добробуту населення полягає саме у сприянні розвитку соціальної сфери загалом, так і в модифікації обраної моделі соціальної політики що функціонує. Так, в Україні серед основних та актуальних проблем у даній області можна відокремити еміграцію населення, а саме відтік професійних та освічених кадрів за кордон, внаслідок чого країна стикається з недостатністю кваліфікованої робочої сили [6, 7]. З цим пов'язана також проблема забезпечення пенсійних виплат, внаслідок чого маємо неефективну роботу як пенсійного фонду, так і наявної пенсійної системи загалом.

Дослідження соціальної сфери, зокрема вивчення значень та структури показників, що її характеризують, дозволить зробити певні прогнози та оцінити динаміку та перспективи розвитку країни. За допомогою здійсненого статистичного аналізу соціальних показників можна зробити висновки стосовно наявних проблем та визначити недоліки системи що функціонує. Здійснення детального аналізу за областями країни дозволить визначити лідируючі та економічно активні області.

Проблеми оцінки соціально-економічного розвитку регіонів і галузей економіки України розглянуто у наукових дослідженнях [4, 8].

Так, О.А. Гейман провів дослідження проблеми нерівномірності економічного розвитку регіонів України, здійснив порівняльну оцінку рівня соціально-економічного розвитку регіонів країни з застосуванням кластерного аналізу [3].

МЕТА даної роботи – аналіз стану соціально-економічного розвитку регіонів України на основі узагальненого багатокритеріального показника, кластерного аналізу, а також багатовимірної нелінійної регресійної моделі.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet. Під час проведення дослідження використано кореляційно-регресійний аналіз, кластерний аналіз.

РЕЗУЛЬТАТИ

Необхідність багаторівневого аналізу соціально-економічного розвитку регіонів України пояснюється тим, що останнім часом у країні відбувається делегування низки завдань державного управління на регіональні рівні. Регулювання і вдосконалення місцевого самоврядування змушують об'єктивно підходити до питання оцінки соціально-економічної ситуації на мезорівні економіки.

Статистичний аналіз соціально-економічного розвитку території можна проводити у різноманітних напрямках. Загальноприйнята методика полягає у безпосередньому порівнянні значень ключових параметрів соціально-економічного розвитку, однак вона не є досить ефективною. Найбільш доцільно застосування багатокритеріального соціально-економічного показ-

ника. У роботі для визначення рівня конкурентоспроможності регіонів використані дані державної статистики [5] та методика обчислення інтегрального показника K_i [1]:

$$K_i = \sum_{x=1}^n \omega_x z_{xi}, \quad (1)$$

де z_{xi} – кількісна стандартизована оцінка компоненти x_i ;

$$\omega_x = \frac{\delta_x}{\sum_{x=1}^n \delta_x},$$

δ_x – дисперсія x ;

n – кількість компонент, що розглядаються.

Стандартизована оцінка компоненти x_i визначається наступним способом:

а) для стимуляторів:

$$z_{xi} = \frac{x_{xi} - x_{\min x}}{x_{\max x} - x_{\min x}}, \quad (2)$$

б) для дестимуляторів:

$$z_{xi} = \frac{x_{\max} - x_{xi}}{x_{\max x} - x_{\min x}}, \quad (3)$$

де x_{xi} – фактичне значення компоненти x_i ;

x_{\min} і x_{\max} – відповідно її мінімальне й максимальне значення.

Рейтинг перших десяти областей за рангом, розрахованим за цією методикою, наведено у табл. 1.

Для створення рейтингу регіонів розглядаються соціально-економічні показники, що відображають економічну активність та розвиток областей, а саме: середня заробітна плата, середня пенсія, зайнятість та безробіття, доходи та витрати населення. На основі здійснення ранжування регіонів за обраними показниками, можна зробити висновок стосовно певних кореляційних зв'язків. Так області, в яких існують найбільші доходи населення, мають відповідно і великі значення витрат. У цих областях також спостерігається значно нижчий рівень безробіття.

Перше місце з найвищими та відповідно найкращими показниками соціального розвитку посідає місто Київ. Київська область натомість займає лише 5 місце. Помітно відрізняється за такими показниками як дохід населення, середня заробітна плата та середня пенсія Дніпропетровська область, вона займає друге місце у рейтингу. Загалом за обраними показниками перші п'ять областей досить схожі, тобто між ними не спостерігається значної диференціації. Так, Дніпропетровська, Харківська, Одеська, Київська та Львівська області можна віднести до економічно активних областей, значення показників яких, є суттєво вищим за інші області.

Для розширення масштабів запропонованого багатовимірний аналізу, виділення однорідних регіональних зон було використано кластерний аналіз. Найбільш суттєвими методологічними рисами кластерного аналізу є: обчислення значень тієї чи іншої міри

схожості між об'єктами, визначення множини характеристик, за якими будуть оцінюватися об'єкти у вибірці та групування об'єктів спостереження [2].

Слід зауважити, що кластерний аналіз займає одне з центральних місць серед методів аналізу даних і є сукупністю підходів, методів і алгоритмів, призначених для знаходження деякого розбиття досліджуваної сукупності об'єктів на підмножини схожих між собою об'єктів. Водночас вихідним припущенням для виділення таких підмножин, що отримали спеціальну

назву кластерів, є лише неформальне припущення – об'єкти, які відносяться до одного кластера, повинні мати більшу схожість між собою, чим з об'єктами з інших кластерів.

Кластерний аналіз було виконано у програмному забезпеченні SPSS Statistics методом міжгрупового зв'язку за показниками: середня заробітна плата, середня пенсія, витрати та доходи населення, зайнятість та безробіття. Результати здійсненого аналізу подано у табл. 2.

Таблиця 1

Рейтинг областей за основними соціальними показниками за 2018 р. [розраховано автором на основі [5]]

Середня пенсія, тис. грн	Зайняте населення, тис. осіб	Доходи населення, тис. грн	Регіон	Ранг	Середня заробітна плата, тис. грн	Витрати населення, тис. грн	Безробітне населення, тис. осіб
3677,05	1379,90	652095,0	м. Київ	1	15776	623730,0	84,70
2999,86	1413,70	352532,0	Дніпропетровська	2	10751	317005,0	118,70
2676,02	1263,90	246086,0	Харківська	3	9081	316361,0	67,20
2530,26	1020,10	221965,0	Одеська	4	9246	256619,0	64,10
2682,09	771,40	171660,0	Київська	5	11003	209707,0	48,40
2414,53	1075,20	216966,0	Львівська	6	9271	238936,0	75,10
3438,93	747,20	197830,0	Донецька	7	11716	134396,0	117,50
2801,54	741,60	166508,0	Запорізька	8	10480	168087,0	77,50
2567,71	591,20	129922,0	Полтавська	9	9846	128788,0	70,20
2475,21	499,60	91709,0	Миколаївська	10	9976	91369,0	51,10

Таблиця 2

Результат кластерного аналізу областей України за соціально-економічними показниками за 2018–2019 рр.

[розраховано автором на основі [5]]

Номер кластеру	Кількість регіонів	
	2018 р.	2019 р.
Кластер А	1	1
Кластер В	4	3
Кластер С	4	3
Кластер D	15	17

Під час здійснення кластерного аналізу за даними 2019 р. можна відокремити такі кластери: Кластер А: Дніпропетровська область; Кластер В: Харківська, Київська, Одеська, Львівська області; Кластер С: Запорізька, Донецька, Полтавська, Вінницька області; Кластер D: усі інші області.

У кластери А та В увійшли регіони, для яких характерні високі витрати та доходи населення, а також достатньо низький рівень безробіття. Кластер А відрізняється від кластера В вищими значеннями показників соціального розвитку, що характеризують зайнятість та безробіття населення.

Кластер С утворили регіони із середніми значеннями всіх показників. Для регіонів кластера D характерні дуже низькі значення рівнів заробітної плати, пенсії та високим безробіттям.

Загалом розподіл регіонів залежно від рівня ключових індикаторів соціально-економічного розвитку, отриманий у результаті кластерного аналізу, дає змогу простежити певний логічний взаємозв'язок між досліджуваними параметрами соціально-економічних процесів. Показники всіх блоків мають законо-

мірність до підвищення в залежності до зростання номера кластерних груп, це дає можливість проаналізувати кожну групу окремо, запропонувати майбутній план формування ключових індикаторів соціально-економічного розвитку для регіонів, які увійшли в кластер.

Слід зазначити, що результати, отримані у разі використання методу інтегрального показника, співпадають зі значеннями, що отримані під час використання кластерного аналізу.

Для більш ретельного аналізу соціально економічного становища населення України розглядалися такі фактори: y – доходи населення; x_1 – кількість суб'єктів господарювання; x_2 – ВВП на душу населення; x_3 – обсяг будівельних робіт; x_4 – капітальні інвестиції.

У результаті аналізу побудована нелінійна регресійна модель:

$$y = 186.838 \cdot x_1^{-0.041} \cdot x_2^{0.594} \cdot x_3^{0.004} \cdot x_4^{0.268} \quad (4)$$

На основі апроксимації ліній тренду факторних змінних отримано прогнозні значення (табл. 3).

Отриманий коефіцієнт множинної кореляції $R = 0.9985$ показує високу тісноту зв'язку між дос-ліджуванним фактором Y та факторними ознаками X_1 , X_2 , X_3 та X_4 .

З усіх факторних ознак на збільшення доходів населення найбільший вплив має показник X_2 (коефіцієнт еластичності 0.594), найменший вплив має показник X_3 (0.004).

За результатами регресійної моделі отримані прогнозні значення доходів населення на наступні три роки (табл. 4).

На основі побудованої багатовимірної нелінійної моделі можна зробити висновки, що передбачається тенденція уповільнення зростання рівнів доходів населення України: у 2020 р. порівняно з 2019 р. на 2.40 %, у 2021 р. порівняно з 2019 р. на 2.14 %, у 2022 році порівняно з 2019 р. на 1.91 %.

Таблиця 3

Прогнозні рівні факторних показників моделі [розраховано автором на основі [5]]

Фактори	2020 р.	2021 р.	2022 р.
x_1	1883779.19	1879116.85	1874870.53
x_2	99751.05	117993.42	138273.61
x_3	33764.78	37048.58	40332.38
x_4	668309.01	800722.10	949909.42

Таблиця 4

Прогнозні значення рівня доходів населення України [розраховано автором на основі [5]]

Фактор	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Y	1883779.19	1879116.85	1874870.53

ВИСНОВКИ

Побудована кореляційно регресійна модель надала можливість: визначити фактори, які мають найбільший вплив на зміну рівнів доходів населення; визначити абсолютний та відносний вплив факторів на результативний показник; отримати надійну оцінку майбутнього рівня результативної ознаки на перспективу з урахуванням різних умов соціально-економічного розвитку країни.

Здійснення порівняльної оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України із застосуванням методів інтегрального показника та кластерного аналізу, дало змогу виділити групи регіонів України з подібним поєднанням значень ознак, а також визначити місце й роль кожного з них у національній економіці. Результати авторського дослідження можна використати під час розроблення найважливіших для економіки цільових програм, визначення напрямів вкладень інвестицій, здійснення державної підтримки відстаючих регіонів.

Список використаних джерел

1. Андренко Е.А. Інтегральна оцінка рівня соціально-економічного розвитку муніципальних утворень на прикладі Харківського регіону. *Коммунальное хозяйство городов: науч.-техн. сб.* 2008. № 82. С. 28–32.
2. Вещипан О.А. Оцінка соціально-економічного розвитку регіонів України. *Бизнес-Информ.* 2011. № 7. С. 73–75.
3. Гейман О.А. Аналіз нерівномірності економічного розвитку регіонів України. *Проблеми економіки.* 2009. № 4. С. 37–45.
4. Кизим Н.А., Раевнева Е.В., Бобкова А.Ю. Нерівномірність регіонального розвитку в Україні: теоретичні основи, інструментарій діагностики, тенденції: монографія. Харків: ІД «ИНЖЭК». 2011. 224 с.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики

України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Пошивалова О.В. Побудова економетричної моделі ринку тютюнових виробів в Україні. *Економіка. Фінанси. Право.* 2018. № 9. С. 17–20.

7. Пошивалова О.В. Формування моделі оцінювання мотивації персоналу підприємства. *Економіка. Фінанси. Право.* 2020. № 9. С. 5–9.

8. Тараненко І.В. Концепція та методика оцінки інноваційної конкурентоспроможності країн. *Економічний простір.* 2013. № 77. С. 41–53.

References

1. Andrenko E.A. Integral assessment of the level of socio-economic development of municipalities on the example of the Kharkiv region. *Utilities of cities: scientific and technical collection.* 2008. № 82. pp. 28–32. (in Ukrainian).
2. Veshchypan O.A. Assessment of social and economic development of the regions of Ukraine. *Business Inform.* 2011. № 7. pp. 73–75. (in Ukrainian).
3. Heiman O.A. Analysis of the uneven economic development of the regions of Ukraine. *Problems of the economy.* 2009. № 4. pp. 37–45. (in Ukrainian).
4. Kyzym N.A., Raevneva E.V., Bobkova A.Yu. Unevenness of regional development in Ukraine: theoretical bases, diagnostic tools, tendencies: monograph. Kharkiv: INZHEK Publishing House. 2011. 224 p. (in Ukrainian).
5. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).
6. Poshvalova O. V. Construction of econometric model of the tobacco market in Ukraine. *Economics. Finances. Law.* 2018. № 9. pp. 17–20. (in Ukrainian).
7. Poshvalova O. V. Formation of the evaluation model of the enterprise's personnel motivation. *Economics. Finances. Law.* 2020. № 9. pp. 5–9. (in Ukrainian).
8. Taranenko I.V. The concept and methods of assessing the innovative competitiveness of countries. *Economic space.* 2013. № 77. pp. 41–53. (in Ukrainian).

КРЕМЕНЬ
Вікторія Михайлівна
kremen.vm@knu.edu.ua

КРЕМЕНЬ
Ольга Іванівна
kremen_olga@ukr.net

КРАВЧЕНКО
Аліна Вячеславівна
a.kravchenko@farmmash.com

д.е.н., доцент, професор кафедри,
Київський національний університет
технологій та дизайну

к.е.н., доцент, Київський національний
університет технологій та дизайну

магістрант, Київський національний
університет технологій та дизайну

УДК 658.152

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА
THEORETICAL PRINCIPLES OF ENTERPRISE CAPITAL MANAGEMENT

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.11.4>

KREMEN Viktoriia Mykhailivna – Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of department, Kyiv National University of Technologies and Design

KREMEN Olha Ivanivna – PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv National University of Technologies and Design

KRAVCHENKO Alina Viacheslavivna – master, Kyiv National University of Technologies and Design

Статтю присвячено вивченню сутності капіталу підприємства та теоретичним аспектам управління ним як важливого напрямку фінансового менеджменту та фінансової роботи на підприємстві. У роботі представлено аналіз науково-методичних підходів стосовно трактування сутності поняття «капітал» та «капітал підприємства». Запропоновано визначення капіталу підприємства, принципи управління ним та механізм управління капіталом підприємства, який складається із таких систем: регулювання фінансової діяльності підприємства, зовнішньої підтримки фінансової діяльності підприємства, фінансових важелів, фінансових методів та фінансових інструментів.

* * *

Статья посвящена изучению сущности капитала предприятия и теоретическим аспектам управления им как важного направления финансового менеджмента и финансовой работы на предприятии. В работе представлен анализ научно-методических подходов к трактовке сущности понятия «капитал» и «капитал предприятия». Предложено определение капитала предприятия, принципы управления им, а также разработан механизм управления капиталом предприятия, состоящий из таких систем: регулирование финансовой деятельности предприятия, внешней поддержки финансовой деятельности предприятия, финансовых рычагов, финансовых методов и финансовых инструментов.

* * *

The enterprise's capital is the basis of its activities, the basis for the formation of proper financial and property support of economic activity and the bedrock of financial autonomy, solvency, and stability. An important area of financial management in the enterprise is capital management, which includes essential areas such as selecting and prioritizing capital sources, ensuring consistency of capital cost with profitability, structuring and optimizing the composition and volume of capital.

The paper is devoted to studying enterprise capital's economic essence and its management's theoretical foundations as a sufficient component of financial management and financial work in the enterprise. The paper presents the analysis of scientific and methodological approaches to interpreting the essence of the concept of «capital» and «enterprise capital». The paper substantiates that the enterprise's capital is a set of monetary, tangible and intangible assets, mobilized from various sources and involved in operational and investment processes to generate income and maximize the market value. The enterprise's capital as the main source of maximum profit, profitability, and financial stability requires effective management through the application of a system of principles and methods of development and implementation of management decisions related to its optimal formation and ensuring its effective use in various economic activities.

The enterprise's capital management mechanism includes a system of regulation of financial activity of the enterprise, a system of external support of financial activity of the enterprise, a system of financial levers, a system of financial methods, and a system of financial instruments. The system of regulation of the enterprise's financial activity, in turn, includes the state regulatory legal regulation, market and internal mechanisms of regulation of financial activity of the enterprise in the part of capital management.

Ключові слова: капітал, капітал підприємства, управління капіталом підприємства, механізм управління капіталом

Ключевые слова: капитал, капитал предприятия, управление капиталом предприятия, механизм управления капиталом предприятия

Keywords: capital, enterprise capital, enterprise capital management, capital management mechanism

ВСТУП

Капітал підприємства виступає основою його функціонування, базисом формування належного фінансово-майнового забезпечення господарської діяльності та фундаментом фінансової автономії, платоспромож-

ності та стабільності. Важливим напрямом фінансового менеджменту на підприємстві є управління капіталом, яке включає та важливі напрями як вибір та пріоритетизація джерел формування капіталу, забезпечення узгодженості вартості капіталу із рентабель-

ністю, структуризація й оптимізація складу й обсягу капіталу підприємства.

Дослідження економічної сутності та особливостей механізму управління капіталом підприємства представлені в роботах вітчизняних та закордонних вчених. Серед них науковці: Н.П. Лубкей [1], І.О. Бланк [2], Г.Г. Кірейцев [3], Д.Е. Пономарьов [4], О.Д. Щербань [5], О.І. Невдачина [5], Р.А. Чемчикаленко [6], та Е.В. Коваль [6], В.О. Кучменко [7], Н.С. Івченко [7], М.А. Мельнік [8], Л.Л. Куц [9], Л.І. Бровко [10], О.В. Капуш [10].

МЕТА роботи полягає у дослідженні економічної сутності капіталу підприємства й теоретичних засад управління ним як важливої складової фінансового менеджменту.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань та нормативно-інструктивні з питань формування та управління капіталу підприємства.

У процесі дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, індукцію, дедукцію, узагальнення та групування.

РЕЗУЛЬТАТИ

Задля досягнення мети даного дослідження, насамперед, слід з'ясувати сутність поняття «капітал». Капітал належить до фундаментальних економічних категорій, сутність якої є об'єктом дослідження протягом тривалого періоду розвитку людства.

Термін «капітал» у перекладі з латинського «capitalis» означає «основний, головний». Дослідження генезису цього терміну у процесі розвитку економічної теорії дозволяє виділити такі підходи стосовно тлумачення сутності капіталу:

– меркантилісти в основі капіталу вбачали гроші й багатство;

– класики як основу капіталу розглядали запаси засобів виробництва чи частину багатства країни. Так, представник класичної школи політекономії А. Сміт зазначав, що капітал є сукупністю запасів, від котрих очікується отримання доходу;

– кейнсіанці в основі капіталу вбачали багатство, здатне приносити дохід. Дж.М. Кейнс зазначав, що капітал формується із багатства за умови перевищення його дохідності над банківським відсотком;

– згідно з теорією К. Маркса, в основу капіталу покладено самозростаючу вартість, яка створює нову (додану) вартість;

– неокласик американський вчений І. Фішер під капіталом розумів усе те (включаючи й людину), що впродовж певного часу може приносити дохід;

– прихильники теорії людського капіталу в основі капіталу вбачають талант, знання, вміння, навички, здоров'я та інші обдарування людини, котрі можуть трансформуватися у певні блага. Представник чиказької школи Г. Беккер з цього приводу зазначав, що людський капітал формується шляхом здійснення інвестицій у людину, серед яких можна зазначити навчання, здобуття навичок на виробництві, витрати на міграцію, охорону здоров'я та пошук інформації про ціни й доходи;

– відповідно до теорії інтелектуального капіталу,

капітал визначають як форму нематеріальних активів. [1, с. 39].

Аналіз літературних джерел свідчить про значний інтерес сучасних науковців до визначення сутності та змісту капіталу підприємства. Так, І.О. Бланк із позиції фінансового менеджменту капітал підприємства характеризує капітал як загальну вартість коштів у грошовій, матеріальній та нематеріальній формах, інвестовані у формування його активів підприємства [2].

Г.Г. Кірейцев визначає капітал як абстрактну суму фінансових коштів у грошовій формі, що надані їх власником або кредитором суб'єкту господарювання з метою інвестування й характеризуються юридичним та часовими аспектами [3].

На думку Д.Е. Пономарьова капітал підприємства характеризує загальну вартість засобів у будь-яких формах, які інвестуються в створення його активів та є одним із найважливіших елементів, які є загальною сумою фінансових ресурсів підприємства [4].

О.Д. Щербань та О.І. Невдачина наголошують, що капітал – це всі фінансово-економічні ресурси суб'єкта господарювання, втілені в його майно, яке використовується для розширеного відтворення з метою отримання прибутку [5].

Р.А. Чемчикаленко та Е.В. Коваль вважають, що капітал багатогранний і повинен розглядатися щонайменше у трьох його проявах, а саме: фінансовому (як джерело фінансування придбання активів), матеріальному (речовому) та інтелектуальному (людському) [6].

Заслугує на увагу вичерпне і складне визначення В.О. Кучменко та Н.С. Івченко, які запропонували розглядати капітал підприємства як сукупність запасу фінансово-економічних благ, як у формі грошових коштів, так і не грошовій формі й капітальних інвестицій, що залучаються суб'єктами господарювання до економічного процесу як інвестиційний ресурс і фактор операційної діяльності в напрямі отримання фінансового результату, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язане з фактором часу, ризику й ліквідності [7, с. 235].

Узагальнюючи все вищевикладене, можна виділити три підходи до визначення економічної сутності капіталу. Прибічники першого з них визначають капітал як вартість коштів у будь-яких формах, які інвестуються у створення його активів підприємства з метою здійснення операційної діяльності та отримання доходу. Деякі науковці вважають, що капітал – це фінансово-економічні ресурси суб'єкта господарювання в будь-яких формах, які використовуються для розширеного відтворення з метою отримання прибутку. Згідно з третього підходу капітал є змінною величиною й постійно перебуваючи в русі повинен розглядатися щонайменше у трьох його проявах: фінансовому, матеріально-речовому та інтелектуальному.

Отже, на нашу думку, капітал – це сукупність грошових, матеріальних і нематеріальних активів суб'єкта господарювання, що мобілізовані з різних джерел та залучені до участі в операційних та інвестиційних процесах із метою отримання доходу та/або максимізації ринкової вартості його активів.

Економічна сутність капіталу підприємства проявляється в наступному: капітал підприємства є основ-

ним фактором виробництва, оскільки саме капіталу належить провідна роль у процесі поєднання всіх факторів виробництва (капіталу, землі та праці) в єдиний виробничий комплекс; капітал підприємства є характеристикою фінансових ресурсів підприємства, які приносять дохід, водночас капітал може виступати й відособлено від виробничого фактору у формі інвестованого капіталу; капітал підприємства є основним вимірником його ринкової вартості.

Капітал підприємства, як основне джерело отримання максимального прибутку, рентабельності, фінансової стійкості та засобом підвищення конкурентних переваг підприємства на сучасному етапі розвитку суспільства потребує ефективного управління. Управління капіталом здійснюють шляхом застосування системи принципів і методів розроблення та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з оптимальним його формуванням із різноманітних джерел, а також забезпеченням ефективного його використання в різних видах господарської діяльності підприємства [8, с. 95]. Головною метою управління капіталом є максимізація ринкової вартості підприємства та забезпечення добробуту власників підприємства в поточному й перспективному періодах.

Процес реалізації мети спрямований на вирішення таких основних завдань: формування достатнього обсягу капіталу для забезпечення необхідного темпу економічного розвитку підприємства; оптимізація розподілу сформованого капіталу за видами діяльності та напрямками використання; забезпечення умов досягнення максимальної доходності капіталу у заданому

рівні фінансового ризику; забезпечення мінімізації фінансового ризику, пов'язаного з використанням капіталу, у заданому передбачуваному рівні його доходності; забезпечення постійної фінансової рівноваги підприємства у процесі його розвитку; забезпечення достатнього рівня фінансового контролю над підприємством із боку його засновників; забезпечення достатньої фінансової гнучкості підприємства; оптимізація обороту капіталу; забезпечення своєчасного реінвестування капіталу [7].

Забезпечення ефективного управління капіталом підприємства здійснюється шляхом дотримання таких принципів: інтегрованість із загальною системою управління підприємством; комплексний характер формування управлінських рішень; високий динамізм управління; варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень; орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства;

Процес управління капіталом підприємства потребує розробки сучасного механізму. Механізм управління капіталом є сукупністю основних елементів дії на процес розробки й реалізації управлінських рішень в сфері формування і використання капіталу підприємства [8, с. 12]. Основні елементи механізму управління капіталом підприємства представлено у табл. 1. Ефективний механізм управління капіталом у повному обсязі забезпечує реалізацію цілей і завдань та сприяє результативному здійсненню функцій такого управління, а також створює підґрунтя для високих темпів розвитку підприємства та нарощення його ринкової вартості [10].

Таблиця 1

Механізм управління капіталом підприємства [складено на основі [2; 7; 9; 10]]

I. Система регулювання фінансової діяльності підприємства
– державне нормативно-правове регулювання у сфері використання капіталу: податкове регулювання використання капіталу в операційному та інвестиційному процесах, норм і методів амортизації основних засобів та нематеріальних активів, порядку формування інформаційної бази управління капіталом;
– ринковий механізм регулювання фінансової діяльності підприємства формується насамперед у сфері ринку капіталу в розрізі видів і сегментів: попит і пропозиція на такому ринку формують рівень цін і котирувань у окремих видах і формах капіталу та визначають ефективність використання окремих інструментів, середню норму прибутковості й середньоринковий рівень ризику;
– внутрішній механізм регулювання окремих аспектів фінансової діяльності підприємства: формується в межах підприємства, регламентуючи оперативні управлінські рішення з питань використання капіталу – частина таких аспектів регулюється вимогами статуту підприємства, окремі аспекти регулюються розробленими на підприємстві фінансовою стратегією і фінансовою політикою за напрямками управління капіталом
II. Система зовнішньої підтримки фінансової діяльності підприємства
– державне та інші зовнішні форми фінансування підприємства: з державної бюджетної системи, позабюджетних (цільових) фондів, а також різних інших недержавних фондів сприяння розвитку бізнесу); кредитування підприємства; лізинг (оренда); страхування; інші форми зовнішньої підтримки фінансової діяльності підприємства
III. Система фінансових важелів
– основні чинники в процесі прийняття й реалізації управлінських рішень для формування і використання капіталу підприємства: ціна, відсоток, прибуток, чистий грошовий потік, дивіденди, пені, штрафи, неустойки та інші економічні важелі.
IV. Система фінансових методів
– основні способи і прийоми, за допомогою яких здійснюють обґрунтування та контроль управлінських рішень стосовно управління капіталу: метод техніко-економічних розрахунків, балансовий метод, економіко-статистичні методи, економіко-математичні методи, експертні методи (методи експертних оцінок), методи дисконтування та нарощування вартості, методи диверсифікації, методи хеджування та ін.
V. Система фінансових інструментів
– контрактні зобов'язання, що забезпечують механізм реалізації окремих управлінських рішень підприємства для формування та використання капіталу й фіксують його фінансові відносини з іншими економічними суб'єктами: платіжні інструменти (платіжні доручення, чеки, акредитиви тощо), кредитні інструменти (договори про кредитування, векселі тощо), депозитні інструменти (депозитні договори, депозитні сертифікати тощо), інструменти інвестування (акції, інвестиційні сертифікати тощо), інструменти страхування (страховий договір, страховий поліс), інші види.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження сутності й теоретичних засад управління капіталом підприємства ми дійшли таких висновків:

1. Капітал підприємства – це сукупність грошових, матеріальних і нематеріальних активів суб'єкта господарювання, що мобілізовані з різних джерел та залучені до участі в операційних та інвестиційних процесах із метою отримання доходу та/або максимізації ринкової вартості його активів. Запропоноване визначення відображає економічну сутність даної категорії, яка полягає в тому, що капітал підприємства є основним фактором виробництва, характеристикою фінансових ресурсів та основним вимірником його ринкової вартості.

2. Капітал підприємства як основне джерело забезпечення максимального прибутку, рентабельності та фінансової стійкості потребує ефективного управління шляхом застосування системи принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з оптимальним його формуванням та забезпеченням ефективного його використання в різних видах господарської діяльності підприємства.

3. Ефективне управління капіталом забезпечується шляхом дотримання таких принципів, як інтегрованість із загальною системою управління підприємством, комплексний характер формування управлінських рішень, високий динамізм управління, варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень та орієнтованість на стратегічні цілі розвитку.

4. У сучасних умовах господарювання процес управління капіталом підприємства потребує формування якісного рівня капіталу та відповідного механізму управління ним. Розробка ефективного механізму управління капіталом забезпечить у повному обсязі реалізацію цілей і завдань, що стоять перед ним, та сприятиме результативному здійсненню функцій такого управління.

5. Механізм управління капіталом підприємства включає систему регулювання фінансової діяльності підприємства, систему зовнішньої підтримки фінансової діяльності підприємства, систему фінансових важелів, систему фінансових методів та систему фінансових інструментів. Система регулювання фінансової діяльності підприємства зі свого боку включає державне нормативно-правове регулювання, ринковий та внутрішній механізми регулювання фінансової діяльності підприємства у частині управління капіталом.

Список використаних джерел

1. Лубкей Н.П. Теоретичні засади управління капіталом підприємства. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. № 1. Том 1. С. 38–45.

2. Бланк І.А. Управління формуванням капіталу. К.: Ніка-Центр. 2008. 510 с.

3. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент. К.: ЦУЛ, 2002. 496 с.

4. Пономарьов Д.Е. Капітал підприємства: сутність та аналіз формування і використання. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 5. С. 53–58.

5. Щербань О.Д., Невдачина О.І. Теоретичні аспекти визначення сутності та структури капіталу підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2016. Випуск 3(14). С. 284–289.

6. Чемчикаленко Р.А., Коваль Е.В. Особливості формування оптимальної структури капіталу підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 22. С. 855–859.

7. Кучменко В.О., Івченко Н.С. Формування механізму управління капіталом підприємства. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2017. Вип. 786. Економіка. С. 76–82.

8. Мельник М.А. Економічні методи управління капіталом підприємства. *Вісник східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2014. № 1(208). С. 94–97.

9. Куц Л.Л. Капітал підприємства: формування та використання. Опорний конспект лекцій. Тернопіль, ТНЕУ, 2012. 114 с.

10. Бровко Л.І., Капуш О.В. Етапи управління капіталом підприємства в умовах нестабільності. *Молодий вчений*. 2015. № 12 (27). С. 127–130

References

1. Lubkei N.P. Theoretical principles of enterprise capital management. Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2019. № 1. Vol. 1. pp. 38–45 (in Ukrainian).

2. Blank I.A. Management of capital formation. Kyiv: Nika-Center. 2008. 510 p. (in Ukrainian).

3. Kireitsev H.H. Financial Management. Kyiv: CUL, 2002. 496 p. (in Ukrainian).

4. Ponomarov D.E. Capital of the enterprise: the essence and analysis of the formation and use. Investments: practice and experience. 2016. № 5. pp. 53–58 (in Ukrainian).

5. Shcherban O.D., Nevdachyna O.I. Theoretical aspects of determining the nature and structure of enterprise capital. *Priazovskiy Economic Bulletin*. 2016. Issue 3 (14). pp. 284–289 (in Ukrainian).

6. Chemchikalenko R.A., Koval E.V. Features of the formation of the optimal structure of the enterprise capital. *Global and national economic problems*. 2018. № 22. P. 855–859 (in Ukrainian).

7. Kuchmenko V.O., Ivchenko N.S. Formation of the mechanism of capital management of the enterprise. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University*. 2017. Vol. 786. Economics. pp. 76–82 (in Ukrainian).

8. Melnik M.A. Economic methods of management of the enterprise capital. *Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*. 2014. № 1 (208). pp. 94–97 (in Ukrainian).

9. Kuts L. L. Capital of the enterprise: formation and use. Lectures notes. Ternopil, TNEU, 2012. 114 p. (in Ukrainian).

10. Brovko L.I., Kapush O.V. Stages of management of the enterprise capital in conditions of instability. *Young scientist*. 2015. № 12 (27). pp. 127–130 (in Ukrainian).

ГЛОБААнастасія Олександрівна
anastasiia.hloba.ua@gmail.com

УДК 347.431.5

**ПИТАННЯ ОДНОРІДНОСТІ
ЗУСТРІЧНИХ ВИМОГ, ВИРАЖЕНИХ В
РІЗНИХ ВАЛЮТАХ: ТЕОРЕТИКО-
ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ****ЦЮПРИК**Володимир Ігорович
volodymyrtsyupryk@gmail.com**ISSUES OF SIMILARITY OF
COUNTERCLAIMS EXPRESSED IN
DIFFERENT CURRENCIES:
THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS**студентка, Київський
національний університет імені
Тараса ШевченкаDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.11.5>студент, Київський
національний університет імені
Тараса Шевченка**HLOBA Anastasiia Oleksandrivna** – student, Kyiv National University after Taras Shevchenko**TSIUPRYK Volodymyr Ihorovich** – student, Kyiv National University after Taras Shevchenko

Статтю присвячено розгляду проблеми визначення змісту однорідності зустрічних вимог, виражених в іноземних валютах. Автори з'ясовують, чи можна вважати однорідними зустрічні вимоги, виражені у різних валютах, за яких умов теоретично можливо здійснити зарахування таких вимог, а також якими є законодавчі підстави, що роблять можливим здійснення такого зарахування. У ході дослідження автори приходять до висновку, що зустрічне зарахування однорідних вимог при їх зарахуванні в іноземній валюті законодавством України чітко не встановлено. Авторами наведений підхід, відповідно до якого у випадках, коли законодавство надає право суб'єктам здійснювати розрахунок в іноземній валюті, таке зарахування є можливим. На основі дослідження вироблені пропозиції до вдосконалення законодавства задля усунення наявних прогалин і його застосування.

* * *

Статья посвящена проблеме определения значения и сути однородности встречных требований, выраженных в разных валютах. Авторы определяют, можно ли считать однородными встречные требования в разных валютах, при каких условиях теоретически возможно произвести зачет таких требований, а также какие есть законодательные основания, которые разрешают выполнение такого зачета. В процессе исследования авторы приходят к выводу, что зачет встречных однородных требований, выраженных в иностранной валюте, законами Украины четко не определен. Авторами приведен подход, при котором в случаях, когда законодательство дает право субъектам выполнять расчет в иностранной валюте, такой зачет возможен. На основании исследования предложены подходы к улучшению законодательства и его применения.

* * *

Introduction. The work considers the problem of similarity determination of counterclaims, expressed in different currencies. Offset of similar counterclaims is one of the grounds for termination of obligation, established by the Civil Code of Ukraine. However, the Code does not consider main conditions of an offset, as well as it does not give an interpretation of "similarity" of counterclaims. Moreover, the issue of similarity of counterclaims, expressed in different currencies is not examined enough by doctrine, as well as not established in legislation. That is the reason why case law has to form its own position on this issue.

The purpose of the paper is to investigate legislation, case law and doctrine in search of a uniform and complex understanding of similarity of counter claims expressed in different currencies; make theoretical and legal analysis of possibility and terms of such an offset; and make offers to improve legislation.

Results. Authors made an analysis of legislation, case law and doctrine. It showed that these sources keep to a position that counterclaims expressed in different currencies are not similar, and thus, they are not allowed to be set off. However, as a result of this work the authors found that offset of counterclaims, expressed in different currencies is neither allowed nor strictly prohibited under Ukrainian law. Case law adheres to the position that different foreign currencies do not comply with the characteristic of similarity. Authors suggest an alternative under which in case legislation entitles to use foreign currency as money, such an offset can be made.

Conclusion. Pursuant to analysis made in this work, authors came to the conclusion that theoretically under certain terms setoff of counter claims expressed in different currencies can be made. Authors also make suggestions for improvement of legislation and elimination of contradictions in law enforcement. That is why authors offer to provide in legislation the possibility of making offset of counterclaims, expressed in different currencies. The Civil Code of Ukraine is an act where these rules have to be established.

Ключові слова: зарахування зустрічних зобов'язань, однорідність вимог, іноземна валюта, розрахунки у іноземній валюті щодо надання банківських та фінансових послуг

Ключевые слова: зачет встречных обязательств, однородность требований, иностранная валюта, расчет в иностранной валюте при предоставлении банковских и финансовых услуг

Keywords: offset of similar counterclaims, similarity of counterclaims, foreign currency, usage of foreign currency as money by banks and financial institutions

ВСТУП

Зарахування зустрічних однорідних вимог є однією із визначених цивільним законодавством підстав припинення зобов'язань. Цивільний кодекс визначає загальні умови здійснення такого зарахування, визначаючи лише те, що такі вимоги мають бути «однорідними», проте не розтлумачуючи суть цієї ознаки. Так, станом на сьогодні відсутнє законодавче закріплення поняття однорідності таких вимог, що значно ускладнює процес застосування такого способу припинення зобов'язання. Через це на практиці виникають спірні питання стосовно можливості здійснення такого зарахування, зокрема у випадках, коли зустрічні вимоги виражені у різних валютах.

Доктринальне дослідження питання здійснення зарахування зустрічних вимог здійснювало чимало науковців-цивілістів, серед яких І.А. Ісаєв, Р.С. Бевзенко, П. Нобель, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, Т.М. Чубар та ін.

Проте питання можливості здійснення зарахування зустрічних вимог виражених в різних валютах не є достатньо дослідженим українською науковою спільнотою. Крім того, це питання не є врегульоване законодавством. Тому українські суди «змушені» самостійно формувати правові підходи до вирішення цього питання, які часто є суперечливими.

Дослідження питання можливості застосування зарахування зустрічних вимог, виражених у різних валютах, дозволить усунути ті суперечності, що виникають через недостатню дослідженість цього правового явища.

Ці суперечності можна усунути, дослідивши такі питання:

1. Чи можна вважати однорідними зустрічні вимоги, виражені у різних валютах?
2. Якщо так, то за яких умов можливо здійснити зарахування зустрічних вимог, виражених у різних валютах?
3. Якими є законодавчі підстави, що роблять можливим здійснення такого зарахування?

МЕТА роботи – вироблення комплексного підходу стосовно розуміння однорідності вимог, виражених у різних валютах, аналіз можливості здійснення зустрічного зарахування таких вимог, визначення критеріїв здійснення такого зарахування, а також внесення пропозицій відносно вдосконалення законодавства для здійснення зустрічного зарахування.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу роботи складають, нормативно-правові акти України, наукові праці, наукові матеріали періодичних видань, ресурси Internet. У ході проведення дослідження застосовуються методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

З'ясування правової природи однорідності вимог у разі зустрічного їх зарахування є неможливим без з'ясування правової природи самого зустрічного зарахування як однієї з визначених законодавством обставин, які слугують підставою для припинення цивільно-правових та господарсько-правових зобов'язань.

Серед українського наукового товариства традиційно не існує єдиної позиції стосовно доктринального визначення зустрічного зарахування як правового явища. Р.С. Бевзенко та Т.Р. Фахретдінов дають визначення зарахування зустрічних однорідних вимог як засіб часткового виконання боржником зобов'язань у випадку його неспроможності [1]. П. Нобель вказує, що це правочин із погашення зустрічного зобов'язання за рахунок частини власного [2]. О.В. Дзера та Н.С. Кузнецова визначають зустрічне зобов'язання як таку підставу припинення зобов'язання, за якої припиняються зустрічні однорідні вимоги, строк виконання яких настав (не зазначений, визначений моментом витребування) [3].

У законодавстві України визначення поняття «зустрічне зарахування» знайшло своє відображення у положеннях Цивільного кодексу України (далі – ЦК) і Господарського кодексу (далі – ГК). Відповідно до ч. 1 ст. 601 ЦК України зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк виконання яких не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги [4].

Відповідно до ч. 3 ст. 203 ГК України господарське зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічної однорідної вимоги, строк якої настав або строк якої не зазначений чи визначений моментом витребування [5]. Це положення повністю кореспондується зі змістом ч. 1 ст. 601 ЦК України. І у ЦК і у ГК у відповідних положеннях зазначається така ознака зустрічних вимог, які можуть бути зараховані як їх «однорідність». З огляду на це можна зробити висновок про те, що однорідність зустрічних вимог є обов'язковою умовою для можливості їх зустрічного зарахування.

Попри встановлення такої ознаки в наведених вище статтях ЦК та ГК України визначення «однорідності» у законодавстві відсутнє. Проте ЦК України оперує поняттям «речі, визначені індивідуальними або родовими ознаками». Так, відповідно до ч. 2 ст. 184 ЦК річ є визначеною родовими ознаками, якщо вона має ознаки, властиві всім речам того ж роду, та вимірюється числом, вагою, мірою. Така річ є замінною. Натомість відповідно до ч. 1 цієї ж статті річ є визначеною індивідуальними ознаками, якщо вона наділена тільки її властивими ознаками, що вирізняють її з-поміж інших однорідних речей, індивідуалізуючи її. Речі, визначені індивідуальними ознаками, є незамінними [4].

Так, ЦК України розрізняє ці два поняття, а також зазначає, що речі визначені індивідуальними ознаками є замінними, на відміну від речей, визначених індивідуальними ознаками. Зважаючи на це, можемо зробити висновок, що предметом зустрічного зарахування можуть бути виключно предмети, визначені родовими ознаками. Однак цього недостатньо для тлумачення однорідності вимог у разі зустрічного зарахування.

Як зазначав науковець Ісаєв, необхідність умови однорідності вимог за їх предметом пояснюється намаганням забезпечити рівність сторін, оскільки лише

за однорідності вимог кожна зі сторін, зберігаючи те, що вона винна іншій, потрапляє в той стан, у якому вона перебувала б у випадку реального виконання зобов'язання [7].

Верховний Суд у складі Колегії суддів Касаційного господарського суду в справі № 914/109/16 від 22.01.2020 р. визначив одним із критеріїв вимог, які можуть підлягати зарахуванню те, що вони мають бути однорідними (зараховуватися можуть вимоги про передачу речей одного роду, наприклад, грошей). У цій постанові ВС КГС вказав, що правило про однорідність вимог поширюється на їх правову природу, але не стосується підстави виникнення таких вимог. Допускається зарахування однорідних вимог, які випливають із різних підстав (різних договорів тощо) [6].

Отже, запропоновані до зарахування вимоги можуть мати різні правові підстави, що на практиці здебільшого означає різні договори [8, с. 71]. Відповідно визначальним у цьому разі є предмет зустрічних зобов'язань, який має бути один і той же [9]. Отже, однорідність вимог – це однорідність предмета пред'явлених до зарахування вимог, а не підстав їх виникнення.

Оскільки законодавчо ознака «однорідності» у разі зустрічного зарахування вимог безпосередньо не визначена, судова практика «змушена» формувати власні позиції й підходи до розв'язання цього питання за допомогою вирішення конкретних випадків і узагальнення правозастосовчих підходів на рівні Верховного Суду.

Так, Касаційний господарський суд 22 січня 2020 р. прийняв постанову у справі № 914/109/16. Відповідно до обставин справи (п. 6 Постанови), відповідач (ТОВ «Яблуневий Дар») направив позивачеві (ПАТ «Дельта Банк») заяву про припинення зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог, у якій заявив про припинення у повному обсязі зобов'язань відносно сплати відповідачем суми заборгованості за кредитом у розмірі 6 300 000 євро та зобов'язань відносно сплати позивачем заборгованості на загальну суму 7 122 150 доларів США (що за курсом станом на 12.02.2015 р. складає 6 300 000 Євро) за договором банківського рахунку внаслідок зарахування зазначених зустрічних однорідних вимог. Тобто ТОВ намагалась здійснити зустрічне зарахування однорідних вимог через зарахування її зобов'язання у євро за рахунок зобов'язання банку перед ТОВ, що передбачало сплату суми еквівалентної зобов'язанню ТОВ перед банком, проте в іншій іноземній валюті – у доларах США.

Суд у п. 24 своєї Постанови вказав, що встановивши, що зобов'язання сторін у цьому разі підлягають виконанню в різних валютах (євро та доларах США), суди попередніх інстанцій дійшли правомірних висновків про те, що такі вимоги не можна вважати однорідними з огляду на те, що євро та долар США (хоч і є грошовими коштами) є різними валютами, які не є рівнозначними. Отже, зарахування таких зустрічних вимог не відповідає вимогам ст. 601 ЦК України. Пропоновані судові рішення встановлюють, що різні валюти неможна вважати однорідними, оскільки вони не є рівнозначними [6].

Нами не заперечується правильність прийнятих судом рішень, адже в справі № 914/3217/16 сам факт наявності спору про право свідчить про невиконання вимоги відсутності спору між сторонами щодо умов виконання зобов'язання – ясності вимог, що полягає у відсутності спору відносно характеру зобов'язання, його змісту, умов виконання, яка є необхідною для можливості здійснення зустрічного зарахування відповідно до Постанови Вищого господарського суду України від 03 серпня 2016 р. у справі № 925/2220/14 [11]. Про необхідність наявності цієї ознаки також зазначено у цій же Постанові Касаційного господарського суду в справі № 914/109/16 від 22.01.2020 р. [6].

У такий спосіб суд визнав вимоги стосовно зустрічного зарахування вимог у різних іноземних валютах неоднорідними, однак фактичною підставою для прийняття такого рішення стала не лише неоднорідність цих вимог, а й наявність спору між сторонами. Питання доцільності визнання різних валют неоднорідними речами та неможливості їх взаємного зарахування попри те, що ці речі є грошима, потребує детальнішого дослідження. Передусім необхідно з'ясувати правовий статус іноземної й національної валют, і чи дійсно ці валюти є різними речами настільки, щоби ними неможливо було здійснити зустрічне зарахування.

Так, у ст. 192 Цивільного кодексу України, що має назву «Гроші» у ч. 1 вказано, що законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня [4]. Водночас у ч. 2 цієї статті згадується іноземна валюта, з чого можна зробити висновок, що цей Закон також розглядає її як гроші.

Згідно з ЦК України за своєю правовою природою гроші традиційно відносяться до заміних, рухомих, подільних речей, визначених родовими ознаками. Ця позиція законодавця послідовно виписана в усьому тексті ЦК України (див. ст.ст. 177, 343, 718 ЦК України) [12].

В юридичному значенні гроші є особливою категорією об'єктів цивільного права, оскільки виконують роль загального еквівалента, та відповідно їм властива ціла низка специфічних особливостей. На відміну від звичайних речей такого роду, зазначена властивість грошей визначається не природними властивостями та кількістю купюр, а вираженою в них грошовою сумою. Ці грошові знаки не є тим товаром, який виступає у якості грошей. Грошові знаки є лише матеріальною формою цього товару. Самим же товаром стає у цьому випадку зобов'язання. Фактично банкноти та монети є безумовним зобов'язанням Національного банку. Саме ці зобов'язання і є тим товаром, який згідно з законом є грошима, вираженими у грошових знаках [13].

Отже, якщо виходити з розуміння того, що зміст грошей – це зобов'язання, то, відповідно, їх слід сприймати як його зовнішню форму. Так, якщо гроші – це зобов'язання, а іноземна валюта відповідно до ст. 192 ЦК є грошима, а отже, зобов'язанням, то різні валюти тоді – це є зобов'язання центральних банків різних держав. Простіше кажучи, різні іноземні валюти – це є різні зобов'язання зі схожою правовою природою. Відмінністю між ними є лише те, що вони мають

різних «боржників» – центральних банків різних держав (у випадку з долларом США) чи міждержавних утворень (у випадку з євро). Водночас усі ці зобов'язання є грошима, а тому мають усі ті ознаки, що характеризують гроші як суспільне явище. У такому випадку спірним є питання стосовно невизнання однорідними вимог, виражених у різних валютах.

Іноземна валюта так само є зобов'язанням центрального банку країни і фактично володіє всіма тими ж ознаками, що й національна валюта. У своїй державі ця валюта знаходиться в обігу, є еквівалентною і взаємозамінною. Різниця між іноземною й національною валютою перебуває передусім у її правовому статусі, визначеному національним законодавством.

Використання іноземної валюти, на відміну від національної, є обмеженим відповідно до українського законодавства, зокрема відповідно до ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про валюту і валютні операції». У ч. 2 ст. 5 ЗУ «Про валюту і валютні операції» вказані виключні випадки, за яких можливе використання іноземної валюти як законного платіжного засобу на території України. Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 5 ЗУ таке використання іноземної валюти здійснюється за операціями банків із надання банківських та інших фінансових послуг на підставі банківської ліцензії [14].

Також відповідно до ч. 3 цієї статті розрахунки зі сплати процентів (відсотків) за депозитами або кредитами (позиками) можуть проводитися і в іноземній валюті. Тобто відповідно до цих операцій іноземна валюта за своїми властивостями, ознаками та правовим статусом є максимально наближеною до національної валюти, що дає підстави вважати її такою ж взаємозамінною річчю як і національну валюту. На користь цього говорить і фіксований НБУ курс валют, що дозволяє вільно застосовувати ці речі як взаємозамінні одне одному, що відповідно до положень ст. 184 ЦК є однією з ознак речей одного роду. Крім того, різні іноземні валюти наділені одним правовим статусом в Україні, і стосовно надання банківських послуг вони можуть використовуватися як законний платіжний засіб, а отже, вони наділені правовим статусом необхідним для їх застосування в якості грошей.

Як було зазначено раніше, правило про однорідність вимог поширюється на їх правову природу, але не стосується підстави виникнення таких вимог. Допускається зарахування однорідних вимог, які впливають із різних підстав. Якщо розглядати гроші як зобов'язання і відповідно різні іноземні валюти як зобов'язання різних центральних банків, то виходить що ці зобов'язання мають різні підстави виникнення (рішення різних центральних банків), проте мають одну правову природу, оскільки є грошима й мають однаковий правовий статус на території України. З цих міркувань позиція Верховного Суду у справі № 914/109/16 від 22 січня 2020 р. стосовно відсутності ознаки однорідності у зарахуванні вимог, виражених у різних іноземних валютах, є суперечливою, враховуючи те, що в цій ситуації стороною спору був банк, що мав право на здійснення відповідних операцій в іноземних валютах згідно з положеннями ч. 2 ст. 5 ЗУ «Про валюту і валютні операції».

На протигагу цій позиції, з огляду на проведений вище аналіз, можна зробити висновок, що зобов'язання, виражені у різних валютах, є однорідними (зокрема, у випадку, якщо однією зі сторін зобов'язання є банк, який відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про валюту і валютні операції» може здійснювати розрахунки в іноземній валюті стосовно надання банківських та фінансових послуг [14]), а лише наявність інших додаткових факторів: як, наприклад, наявність спору стосовно правовідносин, або ж зазначення у договорі можливості виконання зобов'язання у різних валютах, мають вирішальний вплив для здійснення зустрічного зарахування. Це суперечить висновку Суду стосовно того, що ці вимоги є неоднорідними, однак загалом підтверджує хід думок та аргументацію, проведену колегією суддів під час вирішення справи, оскільки визначальним фактором для прийняття цього рішення для суду стало саме те, що відсутня інша обов'язкова умова для зустрічного зарахування – це безспірність вимог. Однак відкритим залишається питання, чи допускається таке зарахування, якщо спору між сторонами не виникає.

Серед науковців стосовно питання однорідності різних іноземних валют існує й інша позиція.

Так, науковець Т.М. Чубар вважає, що якщо згідно з одним із договорів зобов'язання має бути виконано лише в іноземній валюті, остання виконує функцію товару, а не грошей. Отже, у разі проведення зарахування потрібно, щоб вимоги були не лише однорідними, а й одного виду. Тобто однорідні гроші, але гривня проти гривні, а не гривня проти валюти [15].

Дійсно, іноземна валюта зазвичай розглядається українським законодавцем як товар. Зокрема це прояснюється у здійсненні операцій з обміну валют відповідно до норм Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 02.01.2019 № 1. Так, у п. 2 цього Положення зазначено, купівля іноземної валюти – це операція з купівлі іноземної валюти за гривні, а продаж іноземної валюти – це операція з продажу іноземної валюти за гривні [16]. Тобто в операціях з обміну валют відбувається купівля іноземної валюти за гривні і її продаж за гривні, як товару, про що також свідчить те, що неможливо купити одну іноземну валюту за іншу іноземну без «посередництва» національної валюти.

У цьому випадку різні іноземні валюти дійсно виступають як товари різного роду, оскільки вони, по-перше, не є взаємозамінні й не виступають еквівалентом, а тому позбавленні основних ознак, що визначають їх як гроші. По-друге, вони мають різну вартість, що підтверджується затвердженням Національним банком курсом валют, а тому вони не є речами одного роду відповідно до положень ч. 2 ст. 184 ЦК, яка «вимагає» можливість «замінності» як ознаки речей одного роду.

Проте ч. 2 ст. 5 ЗУ «Про валюту і валютні операції» визначає виключні випадки, коли іноземна валюта може використовуватися для розрахунків. У цих випадках валюта не використовується як товар, оскільки товаром українське законодавство «розраховуватися» не дозволяє. Можливість використання іно-

земної валюти для розрахунків означає те, що вона у визначених законом випадках використовується саме в якості грошей, а тому не є товаром. Таке трактування цього положення також підтверджується ст. 192 ЦК, яка визначає, що іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом, а отже, у визначених законом випадках вона може використовуватися як гроші.

Відкритим залишається питання стосовно можливості взаємного зарахування зустрічних вимог у різних валютах, коли іноземна валюта виступає у ролі законного платіжного засобу. Кожна іноземна валюта має офіційний курс відносно гривні, визначений Національним банком України. Вартість кожної іноземної валюти відносно одна одної може розрахуватися за допомогою «посередництва» гривні й в такий спосіб визначити вартість однієї іноземної валюти до іншої, що офіційно встановлена в Україні. Таке перерахування двох валют за допомогою їх вартості відносно третьої валюти називається крос-курсом. Відповідно за крос-курсом банківська або інша фінансова установа, що має право на здійснення подібних операцій відповідно до законодавства України, може здійснити перерахунок однієї іноземної валюти в іншу, а тому на рівні законодавства за певних обставин, здійснення зустрічного зарахування однорідних вимог у різній іноземній валюті є цілком можливим.

З огляду на це можна зробити висновок, що у схожій ситуації з тією, що мала місце у справі № 914/109/16 від 22 січня 2020 р., у разі відсутності спору й наявності волі сторін стосовно здійснення такого зарахування, згідно з положеннями чинного законодавства здійснити таке зарахування цілком можливо, проте судовою практика у цій ситуації вказує на протилежне, аргументуючи свої рішення тим, що різні іноземні валюти за своїми ознаками не є однорідними.

У цій справі відповідно до закону й за одним і за іншим договором (в обох випадках) іноземні валюти згідно з вищевказаними положеннями за своєю правовою природою були грошима, що суд визнав і зазначив про це у своєму рішенні (у п. 24 Постанови вказано: «... євро та долар США (хоч і є грошовими коштами) є різними валютами, які не є рівнозначними...») [6]. Попри це Суд визнав різні валюти такими, що не є однорідними, зазначивши водночас основною ознакою їх неоднорідності різну вартість одиниці кожної з валют, попри те, що існує офіційний курс НБУ, який повністю дає змогу еквівалентно розрахувати загальну вартість суми зустрічної вимоги з урахуванням курсової різниці за допомогою крос-курсу, про що було зазначено раніше.

На нашу думку, у цьому разі Суд ухвалив рішення, що певним способом може обмежити встановлені Цивільним кодексом і валютним законодавством права учасників цивільних правовідносин на здійснення зустрічного зарахування однорідних вимог різними валютами там, де законодавство таких обмежень не містить. Оскільки позиції суду касаційної інстанції враховуються судами нижчих інстанцій у разі прийняття ними рішень, застосування такого обмежувального тлумачення ознаки «однорідності» й надалі створюватиме прецеденти, які обмежуватимуть

учасників цивільних правовідносин у застосуванні такого зручного механізму виконання зобов'язань.

Проте можливість здійснення зустрічного зарахування вимог у різних іноземних валютах є дуже обмеженою через обмеженість використання іноземної валюти в якості грошей на території України. Так, іноземна валюта може використовуватися для розрахунків в Україні лише у випадках, прямо передбачених ч. 2 ст. 5 ЗУ «Про валюту і валютні операції» й цей перелік є вичерпним. Отже, лише у випадках, визначених цим приписом, можна здійснити зустрічне зарахування в іноземних валютах, оскільки лише тоді іноземна валюта виступає в якості грошей.

Для можливості здійснення такого зарахування необхідною є також наявність визнаного державою права одного з учасників цивільних правовідносин, що мають стосунок до такого зарахування (тобто є кредитором і боржником за різними зобов'язаннями відносно іншого учасника, що також є кредитором і боржником стосовно першого) на здійснення валютних операцій з обміну валют (зокрема за крос-курсом). Так, відповідно до ч. 1 ст. 9 ЗУ «Про валюту і валютні операції» банки надають банківські та інші фінансові послуги, якщо вони є валютними операціями, на підставі банківської ліцензії. Відповідно до ч. 1 ст. 47 ЗУ «Про банки і банківську діяльність» банк має право надавати банківські та інші фінансові послуги (крім послуг у сфері страхування) як у національній, так і в іноземній валюті [17]. Відповідно до ч. 2 ст. 9 ЗУ «Про валюту і валютні операції» небанківські фінансові установи здійснюють валютні операції на підставі ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій [14].

Тобто відповідно до положень українського законодавства здійснити зустрічне зарахування вимог, виражених у різних валютах, теоретично можливо лише, якщо один із «боржників-кредиторів» за вимогами, які підлягають зарахуванню, має банківську ліцензію чи ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій (у разі, якщо він не є банківською установою).

ВИСНОВКИ

Отже, на нашу думку зустрічне зарахування однорідних вимог під час їх зарахування в іноземній валюті законодавством України чітко не встановлено, проте й не заборонено. Судова практика останніх років, зокрема Великої палати Верховного Суду та Касаційного господарського суду у своїх судових рішеннях дотримується позиції, що різні валюти не відповідають ознаці «однорідності», визначеної законодавством, попри те, що вони є грошима. Деякі науковці поділяють позиції Суду, вказуючи на те, що іноземна валюта – це товар, а отже різні іноземні валюти – різні товари, а тому не можуть бути зустрічно зарахованими.

Ми не поділяємо цієї позиції, оскільки, по-перше, неможна вважати іноземну валюту товаром у всіх випадках, бо ч. 2 ст. 5 ЗУ «Про валюту і валютні операції» визначає випадки, коли можна здійснювати розрахунок в іноземній валюті, що визначає останню, як гроші, і, як наслідок, річ, що має всі ознаки грошей, зокрема, еквівалентність і взаємозамінність, а тому не

є товаром у визначених законом випадках. По-друге, за своєю правовою природою різні іноземні валюти – це зобов'язання центральних банків різних держав, що відповідно до наукової доктрини, підтвердженої судовою практикою, визначає теоретичну можливість їх зарахування, оскільки допускається зарахування однорідних вимог, які випливають із різних зобов'язань, що у цьому разі має здійснюватися з обмеженнями, визначеними валютним законодавством. По-третє, існує офіційний курс НБУ, що чітко дозволяє за крос-курсом встановити еквівалентну вартість однієї валюти до іншої й чітко встановити їх вартісне співвідношення між собою. Тому у цьому разі різна вартість одиниці валюти чи інші зовнішні ознаки, що відрізняють їх між собою, як підстава визнання різних іноземних валют, такими, що не можуть бути зустрічно зараховані, є сумнівною.

Загалом можна виокремити такі умови, за яких теоретично можливим є здійснення зустрічного зарахування однорідних вимог, виражених у різних (іноземних) валютах:

– наявність волевиявлення сторін щодо здійснення зарахування у різних іноземних валютах чи наявність положень у договорах, за якими виникли зобов'язання, стосовно можливості їх виконання в іншій валюті (тій, за якою виникла можливість здійснити зустрічне зарахування);

– таке зарахування не суперечить валютному законодавству (тобто здійснюється відносно тих зобов'язань, у яких передбачена можливість розрахунку в іноземній валюті);

– якщо один із «боржників-кредиторів» за вимогами, які підлягають зарахуванню, має банківську ліцензію чи ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій;

– виконуються інші вимоги, що є загальними для здійснення зустрічного зарахування однорідних вимог (такі вимоги визначені, зокрема, у п. 19 Постанови Касаційного господарського суду у справі № 914/109/16 від 22.01.2020 р.).

Дійсно, це питання є законодавчо не врегульованим, у чому, з огляду на судову практику й певні теоретико-правові питання до неї, є потреба. Тому для усунення розбіжностей у судовій практиці й запобігання необгрунтованому обмеженню прав учасників цивільних правовідносин пропонуємо законодавчо визначити поняття «однорідності» та визначити умови, за яких можливе таке зарахування у ст. 601 ЦК. Також пропонуємо закріпити у ст. 601 ЦК таке положення: «Зарахування зустрічних вимог щодо зобов'язань, виконання яких передбачене у різних валютах, здійснюється лише за взаємною згодою сторін у випадках і в порядку, встановлених законодавством України».

Водночас на рівні закону необхідно встановити вимоги, за яких можливе здійснення такого зарахування. Зокрема ними можуть бути вимоги, визначені вище стосовно теоретичної можливості здійснення зарахування зустрічних вимог. Якщо ж закріплення цих положень суперечить валютній політиці держави, то необхідно на законодавчому рівні визначити неможливість здійснення такого зарахування. У будь-якому разі для розв'язання проблем, що виникають навколо

предмету дослідження цієї статті необхідно визначити можливість чи неможливість здійснення зарахування зустрічних вимог у різних валютах на законодавчому рівні для того, щоб уникнути розбіжностей у тлумаченні положень законодавства для здійснення зарахування зустрічних вимог, а також уникнути неоднаковості судової практики під час вирішення подібних спорів судами різних інстанцій.

Список використаних джерел

1. Бевзенко Р.С., Фахретдинов Т.Р. Зачет в гражданском праве: опыт исследования теоретической конструкции и обобщения судебной практики. Москва: Статут, 2006. 172 с.
2. Нобель П. Швейцарское финансовое право и международные стандарты / пер. с англ. В. Румынский и др. Москва: Волтерс Клувер, 2008. 1095 с.
3. Цивільне право України: Особлива частина: в 2 т. / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. Київ: Юрінком Інтер, 2010. Т.1. 1176 с.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.11.2020).
5. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 09.11.2020).
6. Постанова Верховного Суду у складі Колегії суддів Касаційного господарського суду від 22.01.2020 р., судова справа № 914/109/16 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87129073> (дата звернення: 09.11.2020).
7. Исаев И.А. О сущности и формах зачета. URL: <https://www.lawmix.ru/comm/1795>
8. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: у 2 т. / за ред. Я.М. Шевченко. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2004. Т. 2. 896 с.
9. Исаев И. Зачет в судебной практике. Право и экономика. 2004. № 9. С. 83–86.
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 жовтня 2018 р., судова справа №914/3217/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78112035> (дата звернення: 09.11.2020).
11. Постанова Вищого господарського суду України від 03 серпня 2016 р., судова справа №925/2220/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59544968> (дата звернення: 09.11.2020).
12. Посполітак В.В. До приватно-правового регулювання грошей за законодавством України. *Наукові записки*. Том 64. Юридичні науки. 2007. С. 85–89.
13. Карагусов Ф.С. Ценные бумаги и деньги в системе объектов гражданских прав: учебн. пособ. Алматы: Научно-издательский центр КООУ, 2009. 232 с.
14. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 року № 2473-VIII. Дата оновлення: 28.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (дата звернення: 09.11.2020).
15. Чубар Т.М. Поняття та загальнотеоретичні умови застосування зарахування зустрічних однорідних вимог. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 2. С. 167–172.
16. Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України: затв. постановою Правління Національного банку України від 02.01.2019 № 1. Дата оновлення: 01.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001500-19#Text> (дата звернення: 09.11.2020).
17. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата

звернення: 09.11.2020).

References

1. Bevzenko R.S., Fahretdinov T.R. Offset in civil law: research experience of theoretical construction and summary of case law. Moscow: Statut, 2006. 172 p. (in Russian).
2. Nobel P. Swizz financial law and international standards / transl. from eng. V. Rumynskiyi. Moscow: NORMA, 2008. 1095 p. (in Russian).
3. Ukrainian Civil law: special part: in 2 vol. / ed. O.V. Dzera, N.S. Kuznetsova. Kyiv: Yurinkom Inter, 2010. Vol. 1. 1176 p. (in Ukrainian).
4. The Civil Code of Ukraine: Legal Act of Ukraine dated 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Last accessed: 09.11.2020).
5. The Commercial Code of Ukraine: Legal Act of Ukraine dated 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Last accessed: 09.11.2020). (in Ukrainian).
6. Case № 914/109/16: Resolution of the Supreme Court in the composition of the Board of Judges of the Commercial Court of Cassation, 22.01.2020. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87129073> (Last accessed: 09.11.2020). (in Ukrainian).
7. Isaev I.A. Meaning and forms of offset. URL: <https://www.lawmix.ru/comm/1795> (Last accessed: 09.11.2020). (in Russian).
8. The Civil Code of Ukraine: Scientific and practical commentary: in 2 books / ed. Y.M. Shevchenko. Kyiv: Edit. house "In Jure", 2004. Book 2. 896 p. (in Ukrainian).
9. Isaev I.A. Offset in case law. Law and economics. 2004. № 9. pp. 83-86. (in Russian).
10. Case № 914/3217/16: Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court, 30.10.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78112035> (Last accessed: 09.11.2020). (in Ukrainian).
11. Case № 925/2220/14: Resolution of the Supreme Economic Court of Ukraine, 03.08.2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59544968> (Last accessed: 09.11.2020). (in Ukrainian).
12. Pospolitak V.V. Private law regulation of money under Ukrainian law. *Scientific commentaries*. Vol. 64. Law science. 2007. pp. 85–89. (in Ukrainian).
13. Karagusov F.S. Financial credit instruments and money in civil rights system of objects: tutorial. Alma-Ata: KOU Research and Publishing Center, 2009. 232 p. (in Russian).
14. On currency and monetary operations: Legal Act of Ukraine dated 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (Last accessed: 09.11.2020). (in Ukrainian).
15. Chubar T.M. Concept and general theoretical terms of offset of similar counterclaims. *Chasopys Kyivskoho Universytetu Prava*. 2007. № 2. pp. 167–172. (in Ukrainian).
16. Regulations on the structure of the foreign exchange market of Ukraine, conditions and procedure for trading in foreign currency and bank metals on the foreign exchange market of Ukraine: approved by Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated 02.01.2019 № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001500-19#Text> (Last accessed: 09.11.2020). (in Ukrainian).
17. On banks and banking: Legal Act of Ukraine dated 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (Last accessed: 09.11.2020). (in Ukrainian).

ТИЧИНІНА

Анастасія Сергіївна

nastiatychinina18021998@gmail.com

УДК 340.114.5

ПРАВОСВІДОМІСТЬ У ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

LEGAL AWARENESS IN THE DIGITAL SOCIETY

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.11.6>студентка, Національний Авіаційний
Університет

TYCHYNINA Anastasiia Serhiivna – student, National Aviation University

У статті представлено огляд наукових поглядів на проблему правосвідомості. Визначено структуру, основні компоненти, функції, види та рівні правосвідомості. Сучасне суспільство знаходиться на етапі глобального переходу до нового технологічного ладу, особливості якого визначаються не тільки змінами у технологіях, але й станом суспільних інститутів. Поява, створення й широке практичне застосування революційних технологій (штучний інтелект, доповнена реальність, технології блокчейн, аналітичні структури на основі Big Data, самокеровані системи Smart Everything та ін.) формує нову «цифрову екосистему», в якій не може залишитися незмінною система права.

* * *

В статье представлен обзор научных взглядов на проблему правосознания. Определена структура, основные компоненты, функции, виды и уровни правосознания. Современное общество находится на этапе глобального перехода к новому технологическому укладу, особенности которого определяются не только изменениями в технологиях, но и состоянием общественных институтов. Появление, создание и широкое практическое применение революционных технологий (искусственный интеллект, дополненная реальность, технологии блокчейн, аналитические структуры на основе Big Data, самоуправляемые системы Smart Everything и др.) формирует новую «цифровую экосистему», в которой не может остаться неизменной система права.

* * *

The paper considers the scientific views on the issue of legal conscience. The structure, components, functions, types and levels of legal conscience are studied.

Modern society is at the stage of global transition to a new technological order, the features of which are determined not only by changes in technology, but also by the state of public institutions. The emergence, creation and widespread practical application of revolutionary technologies (artificial intelligence, augmented reality, blockchain technologies, analytical structures based on Big Data, self-managed Smart Everything systems, etc.) creates a new "digital ecosystem" in which the legal system cannot remain unchanged.

The paper includes the advantages and threats associated with the use of digital technologies in legal practice. Attention is drawn to the transformational processes in the life of society associated with digitalization and their impact on the branch of law, determines the change in its target function, its forms, mechanisms and actions.

With the development of digital technologies, there is the emergence of new legal relations that cause both positive and negative impact on the formation of human legal consciousness. The positive impact includes the Internet, which is turning into a Tool for regulating the economy and law, digital management methods in the form of «electronic government», as well as the process of «digitalization of law», carried out using new digital technologies in order to optimize processes and legal relations.

Along with this, negative factors were identified, such as: clip thinking, increased unemployment, cybercrime, namely the emergence of new types of crimes (Internet banking, financially motivated hacker attacks with extortion of money, DDoS cyberattacks).

Ключові слова: правосвідомість, цифровізація, правова ідеологія, пізнавальна функція, оціночна функція, регулятивна функція, буденна правосвідомість, професійна правосвідомість, наукова правосвідомість, суспільна правосвідомість, групова правосвідомість

Ключевые слова: правосознание, цифровизация, правовая идеология, познавательная функция, оценочная функция, регулятивная функция, будничное правосознание, профессиональное правосознание, научное правосознание, общественное правосознание, групповое правосознание

Keywords: legal conscience, legal psychology, legal ideology, cognitive function, evaluation function, regulatory function, ordinary legal conscience, professional legal conscience, scientific legal conscience, individual legal conscience, social legal conscience, group legal conscience

ВСТУП

Актуальність пропонованої теми пов'язана з тим, що успішне вирішення економічних, політичних і соціальних завдань неможливо без підвищення рівня правосвідомості особистості, виховання у кожного громадянина глибокої поваги до закону, формування готовності безпосередньо та активно брати участь у втіленні положень правових норм у повсякденне

життя. У зв'язку з цим правосвідомість можна розглядати як одну з найважливіших передумов і необхідних умов для формування готовності особистості до юридично значущої поведінки, без чого неможливе становлення громадянського суспільства і правової держави, реалізації правової реформи.

МЕТА роботи – дослідити особливості правосвідомості у цифровому суспільстві.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення результатів, у статті використовувалися такі методи, як: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, пояснення, класифікація.

Аналіз літературних та наукових джерел

На даний час теоретики права по-різному підходять до питання правосвідомості. Аналіз позицій вчених, зокрема С.С. Алексєєва, В.М. Хропанюка, С.А. Комарова показує, що, як правило, під правосвідомістю розуміється сукупність поглядів, які відбивають у суспільній або індивідуальній свідомості чинне право і правові явища [3].

РЕЗУЛЬТАТИ

Правосвідомість має бути притаманна не тільки творцям юридичних норм, законодавцям, а й усім громадянам держави. Від зростання рівня правосвідомості та правової культури громадян України залежить ефективність правового регулювання суспільних процесів, що відбуваються в нашому суспільстві, становлення України правовою державою.

Н.Л. Гранат трактує правосвідомість як сферу або область свідомості, яка відображає правову дійсність у формі юридичних знань та оціночних відносин до права і практики його реалізації, соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку (діяльність) людей [4].

Таким чином, правосвідомість – це сукупність поглядів, теорій, ідей, які відображають не всю, а тільки суспільну дійсність, але не у повному обсязі, а лише ту сторону громадської діяльності, яка охоплюється державно-правовими зв'язками і відносинами [9].

Особливість поняття правосвідомості полягає в тому, що воно покликане регулювати поведінку людей, висуваючи певні вимоги і приписи, які об'єктивно вимагають законодавчого закріплення для подання їм загальнообов'язкового характеру.

Тому специфіка правосвідомості визначається не у відображенні поведінки людей, а у встановленні певних загальнообов'язкових масштабів поведінки, окреслених меж цієї поведінки, обґрунтуванні необхідності встановлення конкретного кола юридичних прав та обов'язків учасників суспільних відносин.

На сьогодні різні сфери життя людини особливо масово охопила тенденція до цифровізації. Досить сильні зміни зазнають політичні, економічні та соціальні інститути. Раніше в історії не було подібного аналога етапу людських відносин. Відбувається становлення «нової» реальності – цифрової. Відповідно такі трансформації стосуються й галузі права, змінюючи його цільову функцію. Воно починає бути не тільки засобом здійснення державної влади, інструментом регулювання суспільного й цивільного життя людей, у результаті чого стає об'єктом впливу цифровізації. Далі відбувається зміна його форм, механізмів і дій. Щоб йти в ногу з часом, державі необхідно підлаштуватися під усе нові тенденції й переглядати порядок здійснення влади. Держава по-різному адаптується й реагує на нові спрямованості в суспільстві й цифрової реальності, намагаючись управляти особливо видозміненими суспільними відносинами [2].

Цифрові технології у сукупності із вдосконаленою

аналітикою даних і процесів слугують технологічними драйверами цифрових інновацій, які визначають глобальні трансформації сучасного світу, формують вектор основного технологічного, економічного й соціального розвитку в сучасну епоху. Цифровий простір стає не тільки інформаційним полем обміну та отримання інформації в мережі Інтернет, а й перетворюється в Інструмент для регулювання економіки і права, державного управління. Можна говорити про «цифровізацію права», тобто використання нових технологій з метою оптимізації процесів і правовідносин за допомогою цифрових технологій, а також створення нової цифрової реальності, яка також вимагає правового регулювання або присутності уповноваженого державою регулятора.

Цифрова революція породила поряд із позитивними тенденціями й негативні фактори, такі як: кліпове мислення, нові ризики та загрози для людини, збільшення безробіття, а також формування та поширення особливої сфери злочинів – кіберзлочинності. Безпека у цифровому просторі (кібербезпека) – одне з найгостріших питань правового регулювання, що пов'язано з появою нових видів злочинів, наприклад, в Інтернет-банкінгу (крадіжки грошових коштів із банківських рахунків із використанням програмних засобів-експлойтів), фінансово мотивовані хакерські атаки з вимаганням грошей, DDoS-кібератаки, що використовують вразливості програмного забезпечення для проведення атак на обчислювальні системи та електронні пристрої у всьому світу з метою вимагання [1].

Сучасні держави все більше переходять на цифрові способи управління у вигляді «електронного уряду» (електронної держави) під впливом необхідності скорочувати адміністративні витрати й підвищувати ефективність реалізованих програм. Також через підвищення вимог громадян до якості та доступності державних послуг у взаємодії з державними органами за допомогою Інтернет-технологій так само легко, як із банками або Інтернет-магазинами.

Лідери електронного уряду (Великобританія, Сінгапур) у цей час переходять до наступного етапу трансформації системи надання державних послуг – до так званої стадії «цифрового уряду», яка має на увазі повне переведення послуг у цифровий формат від звернення за цими послугами до їх виконання та досягнення такого стану справ, коли відомчі процеси спираються переважно на дані, а не на документи [8].

Україна за останні роки досягла істотного прогресу в реалізації чинної концепції електронного уряду, що передбачає надання державних і муніципальних послуг в електронній формі паралельно іншим каналам. Досягнення включають [5]:

- багатофункціональні центри та чинний єдиний портал державних послуг;
- формування системи міжвідомчого електронної взаємодії;
- розвиток базових державних інформаційних ресурсів (національних баз даних);
- надання загальних сервісів, наприклад, ідентифікації та аутентифікації, і відомостей із платіжних систем.

Під впливом цифрової технології та цифровізації

відбувається розвиток «цифрової економіки», яка стимулює розвиток сучасного права. На національному рівні це закріплено в урядовій Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 рр., що спрямована на прискорення технологічного розвитку України та забезпечення пришвидшеного впровадження цифрових технологій в економіці та соціальній сфері країни [4]. Створена нова державна програма, викликана появою нових суспільних відносин, які безпосередньо виникають, реалізуються у цифровому середовищі, пов'язані з процесами цифровізації та цифрової трансформації традиційних суспільних відносин, яка й буде формувати нове законодавство, новий підхід до понять, а також нові узгоджені, несуперечливі правові норми та правові інститути, нові права та обов'язки. Ціль розроблення Концепції зумовлена необхідністю систематизування нормотворчості та, відповідно, правозастосування, моніторингу правозастосування та оцінювання фактичного впливу у сфері цифрової економіки базових понять, базових принципів.

Поняття «цифрова економіка» є порівняно новим явищем. Визначень поняття «цифрова економіка» існує багато у світовій літературі. Те чи інше поняття є відбитком часу та сучасних трендів, особливо у сфері технологій. У результаті наукового пошуку визначено, що цифрова економіка – це система економічних, соціальних та культурних відносин, яка базується на використанні цифрових технологій [7].

Цифрові технології здатні автоматизувати правове забезпечення цивільного обороту у так званих смарт-контрактах.

Виконуючи укладений договір, наприклад купівлі-продажу, продавець не може бути абсолютно впевнений у тому, що отримає гроші за товар, а покупець не впевнений, що він отримає товар від продавця. Смартконтракти суттєво змінять нинішні уявлення про виконання зобов'язань та вплинуть на весь цивільний оборот. Впровадження смартконтрактів пов'язані з прискореним проникненням у наше життя технології блокчейн, куди можна записувати дати народження людей, фінансові транзакції, відбитки пальців, зберігати відомості про такі документи, як дипломи, паспорти, водійські права тощо [2].

У законодавстві про судочинство займе відповідне місце штучний інтелект, електронні засоби організації роботи суду (електронний документообіг, електронні справи, інтелектуальні системи аналізу матеріалів справ, електронна участь у процесі (відеоконференц-зв'язок, електронні повістки та СМС-повідомлення, електронні копії матеріалів). Водночас потрібно враховувати наявні напрацювання в електронному правосудді (закони України «Про доступ до судових рішень» [7], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції» [3], «Про судоустрій і статус суддів», Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень» [5], наказ Державної судової адміністрації «Про затвердження Тимчасового регламенту надсилання судом електронних документів учасникам судового процесу, кримінального провадження» [1] тощо). У виконавчому

провадженні можуть істотно розширитися межі заходів із його цифровізації, у тому числі розвиток електронної взаємодії між учасниками процесу, судами, органами та організаціями під час виконання судових рішень [9].

Результати інтелектуальної власності потрібно використовувати для потреб цифрової економіки у частині захисту авторських прав на комп'ютерні програми, створити національні інноваційні структури (центри, технополіси, наукові парки та технопарки) з розроблення конкурентоспроможного програмного забезпечення. Нові цифрові технології вимагають правового регулювання у нових умовах використання патентів, товарних знаків, комерційних позначень, ноу-хау та інших об'єктів інтелектуальної власності, стимулюють адаптацію режимів їх правової охорони, а також способів адаптації захисту інтелектуальних прав до нових умов у цифровій сфері.

ВИСНОВКИ

Отже, правосвідомість є основною й органічною складовою правового життя суспільства. Як специфічна форма суспільної свідомості, правосвідомість – це пізнавально-оцінне ставлення людей до минулого й до чинного законодавства, а також законності, правосуддя. Це усвідомлення об'єктивної необхідності права у сучасному суспільстві, його соціального призначення, зв'язок із такими ідеалами, як справедливість, свобода, природні й невід'ємні права особистості. У зв'язку з цим основною метою правового регулювання інституту цифрових технологій є формування нового регулятивного середовища, яке буде забезпечувати сприятливий правовий режим для виникнення та розвитку інноваційної діяльності в Україні.

Список використаних джерел

1. Вайпан В.А. Основы правового регулирования цифровой экономики. *Право и экономика*. 2017. № 11. С. 5–18.
2. Вінник О. Нормативно-правове регулювання відносин у сфері цифрової економіки. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 124–135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2018_2_15
3. Теорія держави і права. Академічний курс / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
4. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22 грудня 2005 р. № 3262–IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3262-15> (дата звернення: 17.07.2019).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції: Закон України від 4 липня 2012 р. № 5041–VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5041-17> (дата звернення: 17.07.2019).
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402–VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 17.07.2019).
7. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення: 17.07.2019).
8. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
9. Коваленко Н.Ю. Правова природа правосвідомості. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. Одеса, 2013. № 6–1. С. 40–42.

References

1. Vaypan V.A. Fundamentals of legal regulation of the digital economy. *Law and Economics*. 2017. No. 11. P. 5–18. (in Russian)
2. Vinnyk O. Normative-legal regulation of relations in the sphere of digital economy. *Foreign trade: economy, finance, law*. 2018. № 2. pp. 124–135 p. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2018_2_15 (in Ukrainian)
3. Theory of state and law. Academic course / ed. O.V. Zaichuk, N.M. Onishchenko. Kyiv: Yurinkom Inter, 2006. 688 p. (in Ukrainian)
4. On access to court decisions: Law of Ukraine of December 22, 2005 № 3262 IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3262-15> (access date: 07.17.2019). (in Ukrainian)
5. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Participation in a Court Session by Videoconference: Law of Ukraine of July 4, 2012 № 5041-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5041-17> (access date: 17.07.2019). (in Ukrainian)
6. On the Judiciary and the Status of Judges: Law of Ukraine of June 2, 2016 № 1402 – VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (access date: 17.07.2019) (in Ukrainian)
7. On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the action plan for its implementation: Order of the Cabinet of Ministers of January 17, 2018 № 67-r. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-% D1 % 80](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80) (access date: 17.07.2019). (in Ukrainian)
8. Kelman M.S., Murashyn O.H. General theory of state and law. Kyiv: Condor, 2006. 477 p. (in Ukrainian)
9. Kovalenko N.Y. Legal nature of legal consciousness. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Ser.: Jurisprudence*. Odesa, 2013. № 6–1. pp. 40–42. (in Ukrainian)

Редакція журналу з нагоди 30-річчя АФ «Аналітик» розпочинає серію публікацій про Видатних Аудиторів України

Володимир Володимирович ГОЛОВАЧ. "Практика – критерій істини. Без теорії практика сліпа"

Volodymyr HOLOVACH. "Practice is the criterion of truth. Practice is blind without theory"

Першим відкриває серію інтерв'ю визначних особистостей у своїй сфері Шеф-редактор нашого Журналу Головач Володимир Володимирович, ініціатор створення Спільки аудиторів України та першого на території України Закону про Аудиторську діяльність. Особистість, якій вдається втілювати дві найважливіших галузі у державі – ПРАВНИЧУ та ФІНАНСОВУ. Крім того, вдало працювати і в науковій та практичній сферах.

Любить аудиторську діяльність і робить усе для її розвитку... цінує науку і постійно працює у цій царині. Заслужений юрист України, засновник першої на теренах України аудиторської компанії, люб'язно поділився з нами своїми думками.

– Шановний Володимире Володимировичу, редакція журналу «Економіка. Фінанси. Право» працює вже 3-й десяток. Звідки ідея створення та що найбільше запам'яталось?

– Ідея створення журналу полягає в тому, що практика аудиту не може існувати без науково-методичного забезпечення. Практика – критерій істини. Без теорії практика сліпа.

– Як вам вдалось першому створити Аудиторську компанію на теренах України?

– Аудиторська компанія була створена у листопаді 1990 р. це за часів радянського союзу. Саме поняття аудиту було не відомо широкому загалу, на відміну від сьогодні, коли будь-яку перевірку намагаються називати таким модним словом як аудит. Яких тільки аудиту в багатостраждальній Україні не придумали. Натомість у 1990 р. довелося назвати фірму «Економіко-правова аудиторська фірма», щоб деякою мірою було зрозуміло для печерського райвиконкому, що це таке. Взагалі, щоб розповідати про створення аудиторської фірми «Аналітик» і аудиту в Україні, потрібно написати декілька томів.

– Ваш шлях як аудитора... юриста та фінансиста... Що винайшли для себе?

– Аудитор – це фахівець вищої кваліфікації. Професію аудитора отримують не в результаті навчання у вищому навчальному закладі, а після його

закінчення, проходження стажування і складання спеціального іспиту. Спеціальність аудитора поєднує знання бух. обліку, права і бізнесу у різних галузях.

– Які найбільші компанії довелось вести за ці роки?

– Аудиторська фірма мала честь свого часу проводити аудит Національного банку України і цілої низки комерційних банків, великих холдингів і крупних компаній.

– Як вдається поєднувати науку та практику? Що дає вам найбільше натхнення в науці й праці?

– Практика – критерій істини. Без теорії практика сліпа.

– Хто ваш найбільший рушій зараз, ваші побажання науковцям та читачам журналу?

– Бажаю практикам і науковцям постійно підвищувати свій професійний рівень.

– Про що б хотіли розповісти майбутнім поколінням? Ваше слово...

– Майбутнім поколінням раджу вивчати історію свого народу, свого роду, своєї професії. Пам'ятати, чий ви діти і завдяки чому ви маєте певні досягнення.

Розмову вела, Леся Такіда

Галина Валентинівна СОЧИНСЬКА. Щасливі миттєвості аудитора

Halyna SOCHYNSKA. Auditor's happy moments

"... Професія Аудитор сьогодні це перш за все ПАСТОР і ФІНАНСОВИЙ ДОКТОР, а якщо необхідно і АРХАНГЕЛ. Якщо Аудитору це вдалося, то він досяг досконалості. Це і є моя щаслива Вершина завершеності ..."

"... У 1992 р. через телебачення побачила інформацію, де Володимир Володимирович ГОЛОВАЧ запрошував зустрітися у Києві щоб обговорити стратегію створення НОВОЇ ПРОФЕСІЇ. Миттєво зрозуміла – Це моє. 16 однодумців з усіх куточків України об'єдналися, щоб день і ніч працювати над Законом «Про аудиторську діяльність». Я одна з цих ентузіастів. Так народилася нова професія в Україні – аудитор. Аудиторська діяльність – це вершина бухгалтерського майстерності. ..."

Г.В. Сочинська – одна із засновників Спілки аудиторів України, народилася 23 листопада 1954 р. у Донецьку і кожен прожитий день з шістдесяти років був відданий з любов'ю рідному місту, поки не сталася донецька трагедія.

Уже шість років киянка. Сьогодні директор ТОВ «ДЖІ.ПІ.ЕЙ.УКРАЇНА».

Має безліч Грамот та Подяк від вищих державних органів

– Як ви прийшли до професії, коли зрозуміли, що це ваше покликання?

– Молодість дала набуття професійної сили. У 30 років головний бухгалтер заводу, у 35 – фінансовий директор. Здавалося, ось і досягла Вершини людського щастя: успіх у роботі, затишне домашнє вогнище, дві лапочки-дочки! Але йшов 1990 р. Почалася перебудова. Руйнувалися канони звичного радянського буття. Необхідно було прийняти звісну форму «стояння на голові».

– Ви стояли у витоків створення Спілки Аудиторів, закону про Аудиторську діяльність. Що найбільше запам'яталось?

– У 1992 р. через телебачення побачила інформацію, де Володимир Володимирович Головач запрошував зустрітися у Києві, щоб обговорити стратегію створення НОВОЇ ПРОФЕСІЇ. Миттєво зрозуміла – Це моє. 16 однодумців з усіх куточків України об'єдналися, щоб день і ніч працювати над Законом «Про аудиторську діяльність». Я одна з цих ентузіастів. Так народилася нова професія в Україні – аудитор. Аудиторська діяльність – це вершина бухгалтерської майстерності.

– Які основні фундаментальні речі тоді були закладені?

– В.В. Головач, автор Закону України «Про аудиторську діяльність», виписав законодавчі норми такими, що вони не редагувалися 25 років і успішно працювали на благо бізнесу і держави. Не зважаючи на це, аудитор № 1 завжди був і залишається дуже скромною Людиною і найвищого рівня ПРОФЕСІОНАЛОМ.

У 1996 р. стало необхідним реформування всієї національної системи бухгалтерського обліку. І знову бій, ті ж ентузіасти працюють над Законом «Про бухгалтерський облік» під керівництвом професорів

Сергія Голова і Світлани Зубілевич.

Безмежно вдячна БАТЬКАМ українського Аудиту та Бухгалтерського обліку.

– Які найбільш складні випадки запам'ятались?

– Молода Україна і міжнародні інститути оцінили мою професійну майстерність, організаторські здібності і надали двомісячне стажування у найбільших фінансових інститутах США. Це був стратегічний досвід розуміння бізнесу, ролі аудитора у ньому і місце в ніші, яку доцільно знайти, щоб не втратити себе.

Здавалося, Вершина людського щастя вже у трояндах. А у троянд є не тільки чудові пелюстки, а й жорсткі шипи.

19 серпня 2002 р. стало фатальним днем: оголошили короткий як постріл діагноз: рак. Лапочки-дочки вмить можуть перетворитися в сиріт. Життя стала вимірюватися годинами, а вчинки оцінюватися «ліжком в онкології» – кожен свій життєвий крок пройшов через найжорстокіше судилище Страшного Суду – власної совісті. Єдиним заспокоєнням було те, що прожила життя чесно. Відтоді минуло 18 років, або 6630 днів.

Це були дні найвищого творення, в ім'я своїх дітей. Потрібно було створювати знову кожен свою клітинку через наполегливі ранкові тренування у басейні. Робочий день наповнювався радістю творіння. А у вечорі дарувала усю себе онукам. Їх потрібно вчити стійкості перед негараздами долі, працьовитості, і незважаючи ні на що людській доброті.

Ретельна діагностика здоров'я підтверджує, що небезпека минула.

Це і є Вершина Перемоги Життям над Смертю, або просто Вершина Жіночої Мудрості.

– Хто були вчителі у вашому житті?

– Кращими вчителями завжди бувають конкуренти.

Не дати бути з'їденим і з'їсти – ось єдиний закон людства.

– *Чи є продовжувачі вашої справи?*

– Професія Аудитор – це багатогранна професія, потребує великої самовіддачі. Діти стають співучасниками цього процесу. Україна сьогодні випестувала ДРУГЕ покоління молодих аудиторів, закоханих у професію батьків. Мої доньки так само продовжують справу аудиту та юридичних послуг. Вони відбулися як особистості.

Мрію, щоб мої онуки закохалися у цю складну професію, адже аудитор помиляється як і сапер ОДИН раз.

– *Що є важливим сьогодні у вашому особистому та професійному житті?*

– Професія Аудитор сьогодні це насамперед ПАС-ТОР і ФІНАНСОВИЙ ДОКТОР, а якщо необхідно і

АРХАНГЕЛІ. Якщо Аудитору це вдалося, то він досяг досконалості. Це і є моя щаслива Вершина завершеності.

– *Що, на Вашу думку, головне для досягнення успіху?*

– МИ ВСІ у житті – *альпіністи*, і КОЛИ ТИ ПОТРАПИВ В СИТУАЦІЮ *приреченості*, – ПОВИНЕН *знайти віру у себе*, В УСПІХ, В ЛЮБОВ.

– *Про що б хотіли розповісти майбутнім поколінням?*

– ЗАХИЩАТИ незалежність УКРАЇНИ, ВЧИТИСЯ, БУДУВАТИ на благо НАРОДУ. Україна це співуча і квітуча КРАЇНА. Саме тоді є майбутнє у поколінь.

Розмову вела Леся Такіда

Сергій Олексійович БАЛЧЕНКО. "Час коли нам треба було щось запозичити вже пройшов, нам треба творити своє щастя власноруч і це можливо"

Serhiy BALCHENKO. "The time is over when we needed to borrow something, we need to create our own happiness and this is possible"

"На мій погляд, наразі більш важливо працювати над тим, щоб розкачати ринкові відносини, включаючи ринок цінних паперів, розвивати корпоративну культуру управління за високими стандартами аніж змінювати закони. Країна повинна мати чітку стратегію розвитку, яка складається зі стратегій окремих галузей господарства та окремих підприємств. Стратегія знов таки повинна бути не тільки на папері, а в головах управлінців."

Сергій Олексійович БАЛЧЕНКО, – керуючий партнер однієї з кращих аудиторських компаній світу в Україні, РОЗРОБНИК НАЦІОНАЛЬНИХ НОРМАТИВІВ АУДИТУ, поділився секретами свого успіху, відкрив грані своєї особистості. Тож запрошуємо й вас поринути у світ думок, цієї видатної особистості...

– Сьогодні, Ваша компанія один із лідерів галузі у світі. Як цього досягли?

– ... 1 листопада виповнилося 20 років як я працюю в БДО – міжнародна мережа незалежних компаній, яка багато років займає п'яте місце у загально-визнаних міжнародних рейтингах за основними показниками діяльності. БДО відносно молода мережа аудиторських фірм, яка існує трохи більше п'ятдесяти років. На мій погляд, це досягнення сталося завдяки великим амбіціям, чіткій стратегії розвитку та взаємодії між країнами, а також широкому використанні останніх технологічних досягнень у нашій професії одночасно у всіх країнах.

– Який випадок з практики запам'ятався, чому?

– Мені важко відповісти на це питання, тому що цікаві випадки трапляються майже не кожен день. Може аудиторська професія не дуже прибуткова, але дуже цікава. Справа в тому, що аудиторська праця є, з одного боку, досить стандартизованою і регулюється чіткими вимогами до виконання робіт, з іншого боку – кожен аудит – це індивідуальна робота (на рівні окремого твору) і робота інтелектуальна. Аудиторський інтелект спрямований більшою частиною у минуле і шукає істину у фінансовій інформації, яка оприлюднюється. Як ми знаємо, далеко не вся фінансова інформація, яка надається суспільству достеменно правильна та істинно вірна. Помилки бувають, як правило, не навмисні, але й таке буває, що хтось бажає надати інформацію в яскравих кольорах.

– Будучи за кордоном, Ви вивчали цікавий досвід, що на Вашу думку могла б у себе запровадити Україна?

– Українці як нація дуже розвинута та розумна. Наше суспільство має дуже високий рівень освіти та суспільного розуму. Час, коли нам треба було щось запозичити, вже пройшов, нам треба творити своє щастя власноруч і це можливо.

– Ваші пропозиції для вдосконалення законодавства?

– За останні роки в Україні багато зроблено у

плані законодавчого урегулювання діяльності аудиторів. У нас з недавніх часів вимоги до аудиторів майже такі, як і в європейських країнах. Головна відмінність нашого суспільства від розвинутих країн світу полягає в тому, що навіть дуже гарні закони у нашій країні виконуються та трактуються кожним окремо та не завжди виконуються, часто змінюються на забаганку якогось можновладця. При тому, що зовсім невеликий сегмент ринкових компаній зацікавлені в тому, щоб фінансова звітність була якісною, публічною, правильною, правдивою з якісним аудитом. На цьому тлі у нас запроваджений обов'язковий аудит великого сегменту ринку, який замовляється тільки для того, щоб не чіпали. Цей попит задовольняється армією аудиторів, які виконують рівно стільки, скільки від них очікує такий клієнт. **На мій погляд, наразі більш важливо працювати над тим, щоб розкачати ринкові відносини, включаючи ринок цінних паперів, розвивати корпоративну культуру управління за високими стандартами аніж змінювати закони. Країна повинна мати чітку стратегію розвитку, яка складається зі стратегій окремих галузей господарства та окремих підприємств. Стратегія знов таки повинна бути не тільки на папері, а в головах управлінців.**

– Що на Вашу думку означає бути справжнім аудитором?

– Якщо людина вибирає шлях працювати аудитором, вона повинна усвідомити те, що ця професія вимагає великої концентрації розуму та постійного вдосконалення та підвищення кваліфікації. Необхідно постійно вчитися, здавати професійні тести, складати іспити, та ще більше самостійно навчатися шляхом вивчення великої кількості професійної літератури до останнього дня своєї кар'єри. Далеко не всім людям це може сподобатися.

– Ваші побажання і рекомендації колегам: аудиторам, науковцям та іншим особистостям?

– У цей непростий для роботи час **колегам хочу**

побажати насамперед моральної рівноваги, витримки та готовності до постійних змін. Наша професія трансформується дуже швидкими темпами. Діяльність аудиторів не можлива без використання великої кількості програмних продуктів, які деякою мірою вже наділені штучним інтелектуальним розумом, який бере на себе багато рутинної роботи. Багато інформації про діджиталізацію бізнесу можна знайти на веб сайті нашої фірми.

– *Принципи у житті та улюблений вислів.*

– Чудові речі можна придбати тільки ціною важкої праці. На кожну людину професія впливає досить серйозно. Тому й в мене у житті склалися принципи, які закладені Кодексом професійної етики аудиторів не тому, що я цього хочу, а тому що я це виконую кожен день. Чи це в житті допомагає – ні не завжди.

– *Хто з Аудиторів став Вашим вчителем та продовжувачем вашої школи (науки і практики)?*

– Для кожної людини дуже важливо саме те, в яке середовище вона працює вперше у житті після школи або вищого навчального закладу, які люди її оточують, та з кого вона потім бере приклад. Мені дуже

пощастило саме з оточенням. Таких видатних людей зустрілося на моєму шляху дуже багато. Я вчуся не тільки у тих, хто старше за мене, але й навіть у тих, хто тільки починає свою кар'єру, але має певні сучасні видатні навички та вміння. Всіх, з ким я працював та працюю зараз, певною мірою я вважаю своїми однодумцями, учнями та вчителями одночасно.

– *Що на Вашу думку головне для досягнення успіху?*

– Слід чітко визначити те, чого ти хочеш досягнути у житті (зокрема, й у кар'єрі) і послідовно досягати цієї мрії.

– *Ваше захоплення?*

– Захоплення різноманітні і на всі не вистачає часу. Не зважаючи на мої 62 роки, для польоту душі тримаю мій неперевершений важкий круїзер Харлей Девідсон (у цьому році разом із сином були на байкерському зльоті «Тарасова гора» під Черкасами) та гірські лижи взимку. Дуже люблю відвідувати картинні галереї великої десятки світових музеїв. У сучасних умовах підтримка сім'ї має велике значення.

Розмову вела Леся Такіда

Інфодовідка (за даними сайту <https://www.bdo.ua/>)

Балченко Сергій Олексійович, сертифікований Аудитор. Керуючий партнер / Директор BDO Київ, яка є частиною всесвітньої мережі. Сьогодні BDO є п'ятою в світі міжнародною аудиторсько-консалтинговою мережею. Більш ніж 56 000 співробітників, які працюють у 1260 офісах в 144 країнах, дають практичні поради клієнтам та допомагають вирішувати їх проблеми. **BDO** – це аббревіатура, складена з перших літер прізвищ засновників компанії Binder Dijker Otte & Co, яку утворено у 1963 р.

С.О. Балченко працював у Аудиторській Палаті України першого скликання. **Зробив великий внесок в розвиток національного аудиту.** Вперше в Україні взявши за основу Міжнародні Стандарти Аудиту та Кодекс Професійної Етики Аудиторів – **розробив Національні Нормативи Аудиту.** Дані нормативи послужили поштовхом до повного застосування на території України Міжнародних Стандартів Аудиту.

Анатолій Михайлович ГЕРАСИМОВИЧ. "На часі бухгалтерський інжиніринг, який зарекомендував себе у світі"

Anatolii HERASYMOVYCH. "At present is the accounting engineering which has established itself in the world"

"Бухгалтерський облік в усіх інших галузях економіки України, який все більше комп'ютеризується, на цій базі повинен, як показує світовий досвід, трансформувати в себе елементи інжинірингу, тобто способи, прийоми, методи інжинірингу для проектування і створення об'єктів обліку і аналізу, які дають можливість оперативного, в режимі реального часу, сьогодні, а не за результатами місяця, як це передбачено діючими методиками, одержувати інформацію для управління бізнес-процесами підприємства, як у виробничій, так і фінансовій діяльності."

Анатолій Михайлович ГЕРАСИМОВИЧ – доктор економічних наук, професор, ОСНОВОПОЛОЖНИК НАУКИ ДЛЯ БАНКІРІВ УКРАЇНИ І НЕ ТІЛЬКИ.

– *Анатолій Михайлович, за Вашими підручниками навчалися та студіюють усі банкіри України. З чого починалось їх створення?*

– Бурхливий розвиток ринкових відносин з 90-х рр. ХХ ст. в економіці України, викликав масове створення комерційних банків, управління якими вимагало внести підготовку спеціалістів з банківської справи з таких дисциплін, які до цього були відсутні як «Бухгалтерський облік і аудит в банках», «Аналіз банківської діяльності», «Аналіз діяльності небанківських кредитних установ» (кредитних спілок, лізингових компаній, компаній з управління активами та недержавних пенсійних фондів). Кафедра банківської справи Київського національного економічного університету доручила мені очолити цю роботу, враховуючи мій значний практичний досвід в якості головного бухгалтера радгоспу, району, тресту (13 років) та науковця (доцента, доктора наук, професора) (19 років).

– *Як сьогодні змінилась наука у цій царині та трансформувалась у різні роки?*

– Приєднання України до світової економічної системи за останні 30 років викликали все більш глибоку комерціалізацію банківської діяльності та необхідність їх адаптації до набутого досвіду зарубіжними банками за столітню історію і особливо досвіду комп'ютерних автоматизованих програмних технологій.

Банківська діяльність, як одна із найважливіших сфер економіки України, а «Бухгалтерський облік і аналіз банківської діяльності», як базове забезпечення управління, насамперед, були найбільш актуальним об'єктом методичного забезпечення нового напрямку діяльності у банківській системі України. Це й враховувалося автором і його колегами, як під час створення нових підручників так і їх вдосконалення і перевидання впродовж останніх 30 років.

– *Ваш шлях до науки. Якими були перші кроки?*

– Шлях до науки почався в мене, як аспіранта-заочника і одночасно головного бухгалтера Республіканського тресту племзаводів, кінних заводів і іподромів України («Укрплемтрест»), що вилилось у ди-

сертації та монографії «Ефективність використання оборотних коштів у сільському господарстві».

Оскільки Укрплемтрест мав і промислові підприємства, то я був запрошений для читання курсів з промислового обліку і аналізу у Київський національний економічний університет з одночасним десятирічним читанням курсів з обліку, аналізу і фінансів у Вищій школі профспілок Радянського Союзу.

– *Чому свого часу повернулись до викладацької діяльності у КНЕУ? Яким він був за вашого студентства та як мінявся за роки роботи?*

– Моя попередня практична бухгалтерська робота весь час вимагала у сучасних умовах постійного вдосконалення методик з обліку, аналізу, ревізії і аудиту. Оскільки КНЕУ готував обліковців і аналітиків для всіх галузей економіки, на відміну від Української сільськогосподарської академії, яку я закінчив, то тут вже формувалася творча наукова школа професора Німчинова, в якій я забажав і себе реалізувати.

– *Ви практик і науковець, як наука допомагала Вам у діяльності?*

– Понад 20 років я поєднував наукову і викладацьку діяльність з керівництвом аудиторською фірмою, що сприяло творчому вдосконаленню методик з обліку, аналізу і аудиту через глибоке розуміння сучасних вимог як до практики діяльності українських підприємств, так і підготовки для них спеціалістів.

– *Як змінювалась банківська система впродовж незалежності? Яку несли банки роль у різні часи?*

– За часів незалежності сформувалася система як потужних і великих банків, що стабільно розвивалися (до 10 % від загальної кількості), які здатні кредитувати економіку у значних розмірах, так і до 50 % їх кількості, які перетворилися у «насоси» для крадіжки, що було виправдано їх ліквідацією. Обидва напрямки були оправдані.

– *Системи обліку тоді і сьогодні, Ваше бачення? "+" та "-".*

– Сучасна банківська діяльність неможлива без автоматизованих програмних комп'ютерних технологій, які закономірно ми запозичили у країн з розвинутою ринковою економікою і банківською системою з надзвичайно великим спектром послуг на електронних носіях.

Бухгалтерський облік в усіх інших галузях економіки України, який все більше комп'ютеризується, на цій базі повинен, як показує світовий досвід, трансформувати в себе елементи інжинірингу, тобто способи, прийоми, методи інжинірингів для проектування і створення об'єктів обліку і аналізу, які дають можливість оперативного, в режимі реального часу, сьогодні, а не за результатами місяця, як це передбачено діючими методиками, одержувати інформацію для управління бізнес-процесами підприємства як у виробничій, так і фінансовій діяльності.

Отже, на часі бухгалтерський інжиніринг, який зарекомендував себе у світі.

– *Що б могло дати поштовх до вдосконалення банківської системи України?*

– Перехід на низькі ставки кредитування бізнесу, що оживить економіку через створення робочих місць,

Біографія. Народився 8 грудня 1936 р. с. Горіхове Коростишівського району Житомирської області у сім'ї колосників. У 1956 р. закінчив середню школу, а в 1961 р. вступив на факультет економіки і організації Української сільськогосподарської академії за спеціальністю бухгалтер-економіст.

1961-1973 рр. – працював на посадах головного бухгалтера радгоспу, районного управління сільського господарства та «Укрплемтресту» з навчанням у заочній аспірантурі з економіки сільськогосподарських підприємств із захистом кандидатської дисертації в 1973 р.

З 1974 р. – на викладацькій і науковій роботі у Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана як старший викладач, доцент, професор трьох кафедр: бухгалтерського обліку, банківської справи та менеджменту банківської діяльності. Цей період і був найбільш науково і методично продуктивним, що і виразилося у максимальній кількості виданих підручників, навчальних посібників, методик з викладання облікових, аналітичних і аудиторських навчальних дисциплін та наукових статей і практичних рекомендацій підприємствам, організаціям і установам різних галузей економіки України.

Сьогодні продовжувачі династії Аудиторів та науковців є й у родині:

дружина – Світлана Федорівна Герасимович, бухгалтер-економіст;

дочки – Інна Анатоліївна Герасимович, д.е.н., професор КНЕУ імені Вадима Гетьмана, бухгалтер, сертифікований аудитор; Наталя Анатоліївна Морозова-Герасимович – к.е.н., бухгалтер, сертифікований аудитор, інженер-програміст.

Має трьох онуків та правнучку.

зростання українського виробництва і відповідно грошових потоків на його товари та зростання банківських грошових операцій і платіжних послуг як джерела, зростання банківських доходів.

– *Принципи у житті, та улюблений вислів.*

– Вони вкладаються в один вислів: «Не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні».

– *Продовжувачі вашої школи (науки і практики)?*

– д.е.н., професор Юрій Анатолійович Кузьмінський (КНЕУ імені Вадима Гетьмана), д.е.н. Василь Антонович Дерій (Тернопільський національний економічний університет), д.е.н., професор Олексій Володимирович Лисенок (Національний університет харчових технологій), к.е.н., професор Андрій Валерійович Нікітін (КНЕУ імені Вадима Гетьмана).

– *Що, на Вашу думку, головне для досягнення успіху?*

– Навіть за невдач – йти обраним шляхом.

– *Ваше захоплення? Родинні цінності?*

– Пасіка. Родинні цінності – діти, онуки, правнуки.

ДОВІДКОВА ІНФОРМАЦІЯ

Посади у науці. Впродовж 2017-2020 рр. – професор кафедри обліку і оподаткування Ніжинського агротехнічного інституту Національного університету біоресурсів і природокористування. У 1993-2016 рр. – професор кафедр обліку, а також банківської справи, а також менеджменту банківської діяльності КНЕУ імені Вадима Гетьмана. Має Почесний знак «Відмінник освіти» Міністерства освіти і науки України та Звання професора (атестат ПР АО №001086 від 05.11.1996 р.) кафедри банківської справи.

Науковий ступінь: Диплом д.е.н. за спеціальністю «Бухгалтерський облік, аналіз і аудит», ДН №000837 від 24.12.1993 р.

Творчий та науковий доробок. Публікації за 46 років: 6 монографій, 4 підручника, 5 навчальних посібників, 20 навчальних-методик, понад 200 статей. Найважливіші із публікацій, які свідчать про багатоглибкість з різних галузей економіки.

Використання оборотних коштів у сільському господарстві: монографія. К., Урожай, 1986.

Нормативний метод планування і обліку в харчовій промисловості. К.: Урожай, 1990.

Бухгалтерський учёт в межхозяйственных строительных организациях. К.: Будівельник, 1983.

Бухгалтерський фінансовий облік / за ред. д.е.н. проф. Ф.Ф. Бутинця. Житомир: ПП Рута. – 8 видань за 2000-2007 рр.

Облік і аудит у банках. К.: КНЕУ, 2004

Аналіз банківської діяльності. К.: КНЕУ – 2000 р. та 2010 р.

Аналіз діяльності небанківських кредитних установ. КНЕУ, 2014

Фінансовий облік у банках. КНЕУ, 2010.